ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Δελτίο Κοινωνικών Εξελίξεων 2020

Απρίλιος 2020

#2

Δελτίο Κοινωνικών Εξελίξεων 2020

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2020

Ομάδα Κοινωνικών Εξελίξεων – Κύκλος Οικονομικής & Κοινωνικής Ανάλυσης ΕΝΑ

Σχόλια και παρατηρήσεις μπορούν να αποστέλλονται στο info@enainstitute.org ή στο e.ntai@enainstitute.org

Ομάδα Κοινωνικών Εξελίξεων – Κύκλος Οικονομικής & Κοινωνικής Ανάλυσης ΕΝΑ

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα για τη συμβολή τους τους/τις:
Ζαβογιάννη Ηρώ, Πολιτική Επιστήμονα
Θεοδωρουλάκη Μενέλαο, Δρ. Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου
Κορφιάτη Πάνο, πρ. Ειδικό Γραμματέα ΣΕΠΕ
Σελίμη Αλέξανδρο, Δρ. Φυσικής Πανεπιστημίου Κρήτης
Σωτηρόπουλο Άγγελο, Δρ. Χημικής Μηχανικής Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Υπεύθυνη έκδοσης Δελτίου: Ειρήνη-Ακριβή Νταή, Οικονομολόγος

Το *Δελτίο Κοινωνικών Εξελίξεων* είναι μια πρωτοβουλία του Ινστιτούτου Εναλλακτικών Πολιτικών *ΕΝΑ*. Στόχος του *Δελτίου*, που εκδίδεται σε ετήσια βάση, είναι η παροχή σφαιρικής, έγκυρης και συστηματικής ενημέρωσης και ανάλυσης για τάσεις που διαμορφώνονται στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Έχοντας ως σημείο αναφοράς την ιδρυτική Διακήρυξη του *ΕΝΑ*, το *Δελτίο* ιχνηλατεί το κοινωνικό αποτύπωμα των οικονομικών πολιτικών στην κοινωνική ευημερία και την ανάπτυξη, αξιοποιώντας εκλεκτικά στοιχεία διάφορων επιστημονικών πεδίων και ποικίλων θεωρητικών προσεγγίσεων.

Όλα τα δεδομένα προέρχονται από επίσημες πηγές και η ανάλυση και ερμηνεία τους γίνεται από την **Ομάδα Κοινωνικών Εξελίξεων – Κύκλος Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάλυσης** του ***ΕΝΑ***.

Το *Δελτίο Κοινωνικών Εξελίξεων* αποβλέπει πρωτίστως στην ενσωμάτωση δεικτών που αποτυπώνουν τις εξελίξεις και τις επιδόσεις σε βασικούς «κοινωνικούς» τομείς όπως η απασχόληση, η κοινωνική ασφάλιση, η υγεία, η εκπαίδευση, το περιβάλλον και η κοινωνική πρόνοια. Στην κατεύθυνση αυτή αξιοποιεί τους δείκτες της ΕΛΣΤΑΤ, της Eurostat, τους δείκτες των *Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης* του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, αλλά και δείκτες κοινωνικής ευημερίας που προτείνονται από διεθνείς Οργανισμούς.

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων 1
Ευρετήριο Πινάκων 1
1. ΥΓΕΙΑ 3
2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ 8
3. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΙ 12
4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ 18
5. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ 21
6. ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ 25
7. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ- ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ 26

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Δημόσια χρηματοδότηση δαπανών Υγείας στην Ελλάδα και ΕΕ-28 (ως %ΑΕΠ) 6
Πίνακας 2: Συνολική χρηματοδότηση δαπανών Υγείας 6
Πίνακας 3: Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ) 8
Πίνακας 4: Οικογενειακά επιδόματα 8
Πίνακας 5: Αξίες τοποθέτησης για βρεφονηπιακούς σταθμούς 8
Πίνακας 6: Κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (κατά ομάδες ηλικιών και φύλο) 10
Πίνακας 7: Δείκτης άνισης κατανομής εισοδήματος (συντελεστής Gini) 11
Πίνακας 8: Δείκτης κατανομής του εισοδήματος σε πεντημόρια (S80/S20), κατά ομάδες ηλικιών 11
Πίνακας 9: Κατάσταση απασχόλησης κατά φύλο, Δ΄ τρίμηνο 2019 ... 12
Πίνακας 10: Αποτελέσματα ελέγχων για αδήλωτη εργασία 15
Πίνακας 11: Μειώσεις κύριων συντάξεων την περίοδο 2010-2014 .. 18
Πίνακας 12: Μειώσεις επικουρικών συντάξεων την περίδο 2010-2014 18
Πίνακας 13: Μειώσεις κύριων συντάξεων την περίοδο 2015-2017 .. 20
Πίνακας 14: Μειώσεις επικουρικών συντάξεων την περίοδο 2015-2017 20
Πίνακας 15: Δαπάνες για Εκπαίδευση (σε εκατ. ευρώ) 21
Πίνακας 16: Συνολικές δαπάνες για Ε&Α & Δείκτης έντασης Ε&Α ... 22
Πίνακας 17: Προσωπικό Ε&Α (σε Ισοδύναμα Πλήρους Απασχόλησης 23
Πίνακας 18: Ποσοστό νοικοκυριών που δωροδόκησαν στην Ελλάδα (%) 25

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Επιμερισμός ιδιωτικής δαπάνης νοικοκυριών ανά κατηγορία δαπάνης, 2008-2016 4
Διάγραμμα 2: Ποσοστό (%) του πληθυσμού με ανικανοποίητες ανάγκες λόγω οικονομικής δυσκολίας (ΕΕ-28) 4
Διάγραμμα 3: Δείκτης ανικανοποίητων ιατρικών αναγκών (%) 5
Διάγραμμα 4: Αύξων αριθμός εγγεγραμμένων στις ΤΟΜΥ ανά μήνα 6
Διάγραμμα 5: Κατανομή χρηματοδότησης ΕΣΠΑ 2014-2020 στις κύριες μεταρρυθμίσεις στην Υγεία 7
Διάγραμμα 6: Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού με υλικές υστερήσεις κατά ομάδες ηλικιών 9
Διάγραμμα 7: Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό: 2005, 2008-2018 10
Διάγραμμα 8: Κίνδυνος φτώχειας (%) 10
Διάγραμμα 9: Πλήρης και μερική απασχόληση (%) (α΄ τρίμ. 2008 - γ΄ τρίμ. 2018). 242
Διάγραμμα 10: α) Ποσοστό Ανεργίας (%), β) αριθμός ανέργων Ν .. 243
Διάγραμμα 11 Άνεργοι ανά διάρκεια ανεργίας: 133
Διάγραμμα 12: Άνεργοι ανά φύλο και ηλικία 14
Διάγραμμα 13: Κατώτατοι (μεικτοί) μηνιαίοι μισθοί 15
Διάγραμμα 14: Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με τα υψηλότερα ποσοστά αδήλωτης εργασίας (2018) 16
Διάγραμμα 15: Μέσος όρος ποσοστών αδήλωτης εργασίας στοχευμένων ελέγχων σε επιχειρήσεις υψηλής παραβατικότητας (2013-2018) 16
Διάγραμμα 16: Συνολική δημόσια δαπάνη ασφαλιστικού συστήματος ως ποσοστό του Α.Ε.Π. 169
Διάγραμμα 17: Κρατικές δαπάνες για εκπαίδευση (% ΑΕΠ) 21
Διάγραμμα 18: Δαπάνες Ε&Α ανά τομέα σε Ελλάδα και ευρωζώνη (% ΑΕΠ) 22
Διάγραμμα 19: Νέοι ηλικίας 15-24 που βρίσκονται εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης, κατάρτισης (NEET) 94
Διάγραμμα 20: Δείκτης πρόωρης εγκατάλειψης εκπαίδευσης/ κατάρτισης ανά φύλο (18-24 ετών) 24

Διάγραμμα 21: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Αντίληψης της Διαφθοράς (CPI) της Ελλάδας (1995-2018).....25

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το **Δελτίο Κοινωνικών Εξελίξεων 2020** του Ινστιτούτου Εναλλακτικών Πολιτικών **ΕΝΑ** επιχειρεί να καταγράψει, σύμφωνα με τα πλέον επικαιροποιημένα διαθέσιμα στοιχεία, τις πιο πρόσφατες κοινωνικές εξελίξεις και το κοινωνικό αποτύπωμα πολιτικών σε μια σειρά τομέων στην Ελλάδα. Αυτό γίνεται σε συνέχεια του Δελτίου Κοινωνικών Εξελίξεων 2019, του πρώτου της σχετικής σειράς, το οποίο συντάχθηκε στη φάση κατά την οποία η οικονομία είχε μεταβεί από την ύφεση στη σταθεροποίηση και την ανάπτυξη, καταγράφοντας τις τότε εξελίξεις για τα έτη 2015-2017, για τα οποία υπήρχαν και τα πλέον ανανεωμένα διαθέσιμα δεδομένα.

Το Δελτίο αυτό δημοσιεύεται σε μια κρίσιμη καμπή για τις σύγχρονες κοινωνίες. Η πανδημική κρίση της νόσου Covid-19 που ταλανίζει τον πλανήτη θέτει υπό αναδιαπραγμάτευση κυρίαρχες αντιλήψεις και εδραιωμένα μοντέλα βίου και υποβάλλει τις σύγχρονες κρατικές μορφές σε πρωτοφανείς, για τις τελευταίες δεκαετίες, δοκιμασίες. Δοκιμασίες οι οποίες ενδεχομένως να διαμορφώνουν τους όρους για τη μετάβαση σε ένα νέο παράδειγμα οργάνωσης του κράτους και της κοινωνικής ζωής. Ιδίως σε ό,τι αφορά τα δημόσια συστήματα υγείας –έπειτα από σειρά πολιτικών συρρίκνωσής τους με στόχο τη δραστική στροφή προς τον ιδιωτικό τομέα υγείας– φαίνεται πως σε αυτήν την ακραία συγκυρία αμφισβητείται η ιδεολογική ορθοδοξία που είχε στο επίκεντρό της την αποψίλωση του κράτους πρόνοιας. Το ξέσπασμα μιας σφόδρα επεκτατικής και ιδιαίτερα επιθετικής υγειονομικής απειλής μοιάζει να επιδρά συνολικά στα κυρίαρχα μοντέλα διαμόρφωσης και άσκησης κοινωνικής πολιτικής και να αποδομεί καταιγιστικά τις παραδοχές των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, εκθέτοντας τα όριά τους.

Στην Ελλάδα, όπου το δημόσιο σύστημα υγείας έχει υποστεί αλλεπάλληλες πιέσεις, τόσο πριν όσο και στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η έλευση της Covid-19 συνιστά μια πρόσθετη, πρωτοφανών διαστάσεων, πρόκληση. Στο πλαίσιο αυτό, οι δείκτες που περιλαμβάνονται στο παρόν Δελτίο, οι οποίοι ακτινογραφούν τα πεδία της υγείας, της κοινωνικής πολιτικής, της εκπαίδευσης και των εργασιακών σχέσεων στην προ-Covid-19 περίοδο, αποκτούν ξεχωριστή σημασία. Αφενός γιατί η συνθήκη του –υπολειμματικού και προ της κρίσης του 2010– κράτους πρόνοιας είναι συνολικά επιδεινωμένη μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Αφετέρου γιατί η τάση σταδιακής οριζόντιας βελτίωσης κρίσιμων κοινωνικών δεικτών και δεδομένων από το 2016 και μετά ανατρέπεται τόσο από την εκδήλωση της σε εξέλιξη υγειονομικής κρίσης όσο και από επιλογές πολιτικής που έχουν τεθεί σε εφαρμογή μετά τις εκλογές της 7ης Ιουλίου, ως και μια απόπειρα ρήξης με την κυβερνητική πρακτική από το 2015 έως το πρώτο ήμισυ του 2019, στην οποία πιστώνεται η παρατηρούμενη βελτίωση.

Ακριβείς εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις της παρούσας κατάστασης δεν είναι δυνατές. Εκ των πραγμάτων όμως και καθώς οι δυσχέρειες είναι δεδομένες, η ελληνική κοινωνία, και ιδίως οι πιο αδύναμες μερίδες της, θα κληθούν να αντιμετωπίσουν την επόμενη μέρα μετά το τέλος της πανδημίας και του lockdown ένα ιδιαίτερα αντίξοο πλαίσιο. Γι' αυτόν το λόγο μοιάζει επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης μιας συνολικής πολιτικής πρότασης για την προωθητική υπέρβαση της κρίσης στην Ελλάδα και την Ευρώπη μέσω της κινητοποίησης μιας ευρείας κοινωνικής συμμαχίας με προοδευτικό προσανατολισμό. Αυτή η πρόταση, παράλληλα με την ενεργοποίηση ενός σχεδίου βιώσιμης ανάπτυξης, θα συνίσταται στην ανασυγκρότηση και θωράκιση του κράτους πρόνοιας. Ώστε η επόμενη ημέρα της κρίσης να μετριέται σε όρους αναβαθμισμένης κοινωνικής ευημερίας και όχι σε όρους κοινωνικής αποδόμησης και περαιτέρω αποσυνοχής.

1. ΥΓΕΙΑ

Οι προοδευτικές κοινωνικές πολιτικές που άπτονται της υγείας του πληθυσμού οφείλουν να διευρύνουν το φάσμα παρέμβασής τους πέρα από τα στενά μέχρι σήμερα όρια των υπηρεσιών υγείας και να συμπεριλαμβάνουν με σαφήνεια την επίδραση των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών συνθηκών στη σωματική και ψυχική υγεία. Η νεοφιλελεύθερη αντίληψη θέτει το άτομο βασικά υπεύθυνο για την υγεία του μέσω των «επιλογών» του, υποβαθμίζοντας αφενός την επίδραση των συνθηκών αυτών και αφετέρου την ευθύνη και το ρόλο της πολιτείας για την πρόκληση ή και τη μη αντιμετώπιση των συνθηκών που επιβαρύνουν την υγεία.

Οι αιτίες των νόσων εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι κοινωνίες, στη μορφή αναδιανομής πόρων και διαμοιρασμού του κινδύνου, στο ρόλο της παιδείας, της εργασίας, της κατοικίας και εν γένει του επιπέδου διαβίωσης. Τα προβλήματα υγείας του πληθυσμού, τα αίτια των οποίων είναι κυρίως κοινωνικοοικονομικά, απαιτούν αντίστοιχα πολυσύνθετες πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές παρεμβάσεις. Η Δημόσια Υγεία είναι σαφέστατα μια πολιτική επιλογή, και ως κοινωνική πολιτική αφορά σχεδόν όλο το εύρος διακυβέρνησης μιας οργανωμένης πολιτείας, είτε οριζοντίως μεταξύ οργανισμών, κοινοτήτων και συλλογικοτήτων, είτε καθέτως μεταξύ αρχών και πληθυσμού.

Η Υγεία Ως Δικαίωμα

Η κοινή Έκθεση «Για το Δικαίωμα στην Υγεία» του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αναφέρει μεταξύ των βασικών υποχρεώσεων ενός κράτους την εξασφάλιση του δικαιώματος στην πρόσβαση σε δομές, υπηρεσίες και αγαθά υγείας, καθώς και την ισότιμη κατανομή τους, χωρίς διακρίσεις, ιδίως για ευάλωτες ή περιθωριοποιημένες ομάδες.

Εντούτοις, στο προσφάτως αναθεωρημένο Σύνταγμα της Ελλάδας αναφέρεται (αρ. 21 παρ. 3) ότι «το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων». Με τη συγκεκριμένη διατύπωση δεν διασφαλίζεται η υγεία ως κοινωνικό δικαίωμα ούτε θεσπίζεται υποχρέωση της πολιτείας να παρέχει ισότιμη καθολική υγειονομική κάλυψη με αντίστοιχη προστασία από οικονομικούς κινδύνους που συνδέονται με την περίθαλψη.

Καθολική Υγειονομική Κάλυψη

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ορίζει την καθολική υγειονομική κάλυψη ως την «πρόσβαση σε υγειονομικές υπηρεσίες από όλους τους ανθρώπους που τις χρειάζονται, όταν και όπου τις χρειάζονται και χωρίς οικονομικές δυσκολίες». Η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις στην Ελλάδα της κρίσης. Επιδεινώθηκε σημαντικά κυρίως μεταξύ 2009 και 2016, επιβαρύνοντας οικονομικά τα νοικοκυριά, ιδίως αυτά που τουλάχιστον ένα μέλος τους αντιμετώπιζε κάποιο πρόβλημα υγείας (και δη χρόνιο).

Το νομοθετικό πλαίσιο που εισήχθη μέσω του άρθρου 33 του νόμου 4368/2016 και της ακόλουθης Κοινής Υπουργικής Απόφασης παρείχε σε όλους όσους έχουν Αριθμό Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ) δωρεάν πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες υγείας και σε κάποιες υπηρεσίες συμβεβλημένες με τον ΕΟΠΥΥ. Στο ίδιο άρθρο ορίζονται οι δικαιούχοι των δικαιωμάτων αυτών, ενώ απαριθμούνται μια σειρά από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες –δικαιούχοι ή αιτούντες διεθνούς προστασίας, δικαιούχοι ή αιτούντες αδειών διαμονής– οι οποίες επίσης έχουν τα παραπάνω δικαιώματα.

Υγεία Των Προσφύγων, Μεταναστών Και Αιτούντων Άσυλο

Παρά το ως άνω θεσμικό πλαίσιο, στο παρελθόν παρατηρήθηκαν προβλήματα κατά την έκδοση ΑΜΚΑ από τα ΚΕΠ σε ξένους υπηκόους. Το 2018 και συμπληρωματικά το 2019 το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης ρύθμισε με αντίστοιχες εγκυκλίους[1] την απόδοση ΑΜΚΑ σε δικαιούχους διεθνούς προστασίας και αιτούντες άσυλο, απλοποιώντας τη γραφειοκρατική διαδικασία για ξένους υπηκόους, ήτοι πολίτες κρατών-μελών της ΕΕ ή τρίτων χωρών και αιτούντες ή δικαιούχους διεθνούς προστασίας.

[1] Εγκύκλιος 31547/9662/13.2.2018 & Εγκύκλιος 28107/1857/20.06.2019

Η ανάκληση της εγκυκλίου που απλοποιούσε τις διαδικασίες έκδοσης ΑΜΚΑ για ξένους υπηκόους εκτός χωρών ΕΕ (Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Υποθέσεων,11-07-2019) προκάλεσε, μέχρι την εφαρμογή του Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (ΠΑΑΥΠΑ) τον Φεβρουάριο του 2020, σοβαρές δυσχέρειες στην πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ατόμων και ομάδων με σημαντικές υγειονομικές ανάγκες, κατά βάση λόγω των συνθήκων διαβίωσης στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης. Στην προκειμένη περίπτωση, η πολιτεία είναι υπεύθυνη και για την επιβάρυνση της υγείας των ατόμων αυτών αλλά και για τον αποκλεισμό τους από υπηρεσίες υγείας, γεγονός που αντιβαίνει στην αρχή του ΠΟΥ σύμφωνα με την οποία «δεν υφίσταται Δημόσια Υγεία χωρίς την υγεία των μεταναστών».

Οικονομική Προστασία

«Καταστροφικές» χαρακτηρίζονται οι δαπάνες για την όταν το ποσοστό που διαθέτει ένα νοικοκυριό από το εισόδημά του για φροντίδα υγείας έχει ως αντίκτυπο τη δυσκολία ανταπόκρισης σε άλλες βασικές ανάγκες. Τα συστήματα υγείας οφείλουν να παρέχουν επαρκή οικονομική προστασία, να καλύπτουν δηλαδή όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος των αναγκών με δημόσια δαπάνη, καθώς στην αντίθετη περίπτωση μπορεί να υπάρξουν μια σειρά υγειονομικές και οικονομικές επιπτώσεις, με πιθανότερες τον περιορισμό της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, την υπονόμευση της κατάστασης της υγείας του πληθυσμού αλλά και την επιδείνωση της φτώχειας και των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων.

Πρόσφατη έκθεση του ΠΟΥ για την προστασία από οικονομικούς κινδύνους που σχετίζονται με την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας στην Ευρώπη διέγνωσε υψηλή συχνότητα εμφάνισης «καταστροφικών» δαπανών υγείας στην Ελλάδα –σχεδόν για το 10% των νοικοκυριών το 2016– σε σύγκριση με πολλές άλλες χώρες στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, το 7,2% των νοικοκυριών στην Ελλάδα βίωσαν «καταστροφικές» ίδιες δαπάνες το 2010. Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε σε 10,5% το 2015, ενώ μειώθηκε σε 9,7% το 2016. Το 2008 οι μισές ιδιωτικές δαπάνες αφορούσαν οδοντιατρική (20%) και εξωνοσοκομειακή φροντίδα (21%). Έως το 2016 τα μερίδια αυτά υποδιπλασιάστηκαν, και η πλειοψηφία της ιδιωτικής δαπάνης αφορούσε φάρμακα (34%) και νοσηλείες (31%) που σχετίζονται με την έλλειψη πρόσβασης. Σημαντικές διαφορές εντοπίζονται, επίσης, ανάμεσα στην ιδιωτική δαπάνη των πλούσιων και των φτωχών νοικοκυριών: τα τρία φτωχότερα πεμπτημόρια ξοδεύουν κυρίως σε φάρμακα, ενώ η νοσοκομειακή περίθαλψη είναι η κυριότερη δαπάνη του πλουσιότερου πεμπτημορίου.

Διάγραμμα 1: Επιμερισμός ιδιωτικής δαπάνης νοικοκυριών ανά κατηγορία δαπάνης, 2008-2016

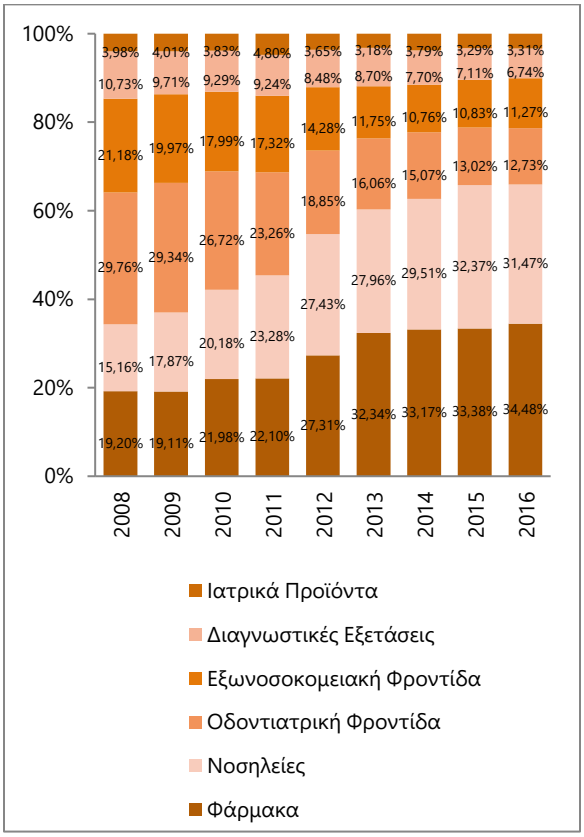

Πηγή: ΠΟΥ (2018)

Στα πρόσφατα στοιχεία της Eurostat η Ελλάδα αναφέρεται να έχει το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού με ανικανοποίητες ανάγκες λόγω οικονομικής δυσκολίας (8,3%), γεγονός που δείχνει το ισχυρό αποτύπωμα της κρίσης, με την αμέσως επόμενη Λετονία να σημειώνει σχεδόν υποδιπλάσιο ποσοστό (4,2%).

Διάγραμμα 2: Ποσοστό (%) του πληθυσμού με ανικανοποίητες ανάγκες λόγω οικονομικής δυσκολίας (ΕΕ-28)

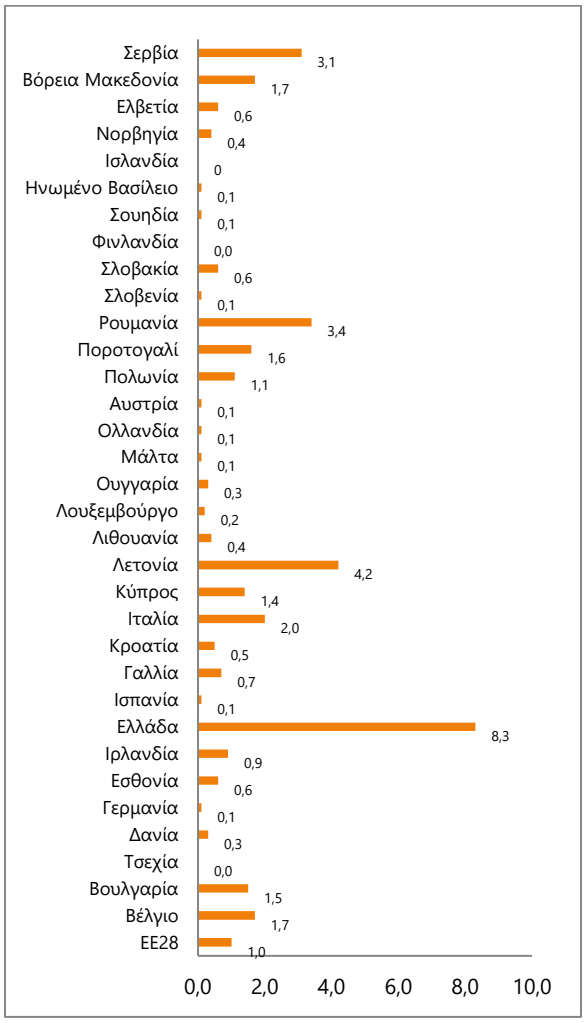

Πηγή: Eurostat (2019)

Παρά τις σφοδρές επιπτώσεις της κρίσης, από το 2017 διαπιστώνεται αλλαγή της τροχιάς των εξελίξεων. Έτσι, με βάση τα στοιχεία της έρευνας για το Εισόδημα και τις Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU-SILC), το 2018 στην Ελλάδα ο δείκτης ανικανοποίητων ιατρικών αναγκών κατέγραψε περαιτέρω μείωση της τάξης των 1,2 ποσοστιαίων μονάδων (από 13,1% το 2016 σε 10,0% το 2017 και 8,8% το 2018). Πρόκειται για την πρώτη και ιδιαίτερα έντονη υποχώρηση του δείκτη από την έναρξη της κρίσης (το 2010 ανερχόταν στο 5,5%), η οποία αποδίδεται στα μέτρα που έλαβε η τότε κυβέρνηση για την ιατροφαρμακευτική κάλυψη όλων των ανασφάλιστων πολιτών[2].

Διάγραμμα 3: Δείκτης ανικανοποίητων ιατρικών αναγκών (%)

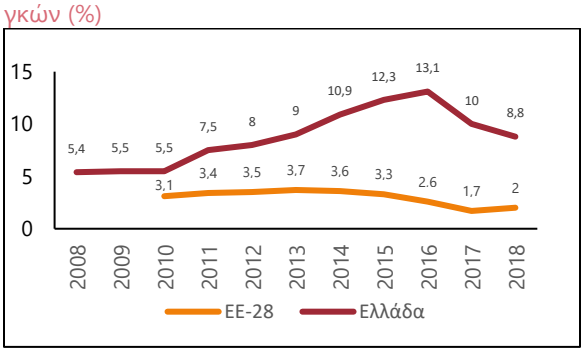

Πηγή: Eurostat (2020)

Δημόσια Δαπάνη

Οι έρευνες δείχνουν ότι οι οικονομικές δυσκολίες είναι πιο πιθανό να εμφανιστούν όταν η δημόσια δαπάνη για την υγεία είναι χαμηλή σε σχέση με το ΑΕΠ και οι ίδιες πληρωμές αντιπροσωπεύουν ένα σχετικά υψηλό ποσοστό της συνολικής δαπάνης για την υγεία. Η δημόσια δαπάνη στην Ελλάδα, αφού κορυφώθηκε στα 2.267 ευρώ ανά άτομο το 2008, άρχισε να μειώνεται από το 2009 (1.388€) και έφθασε τα 820€ ανά άτομο το 2017. Την ίδια χρονιά η συνολική δαπάνη για την υγεία αντιστοιχούσε στο 5,2% του ΑΕΠ, αρκετά χαμηλότερα από το μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-28, ενώ την επόμενη χρονιά μειώθηκε ξανά στο 5%. (Πίνακας 1). Σε απόλυτες τιμές, η συνολική δημόσια χρηματοδότηση για δαπάνες υγείας παρουσίασε μείωση από 8.678,2 εκ. ευρώ το 2017 σε 8.372,6 εκ Ευρώ το 2018.[3]

Πίνακας 1: Δημόσια χρηματοδότηση δαπανών Υγείας στην Ελλάδα και ΕΕ-28 (ως %ΑΕΠ)

	2014	2015	2016	2017	2018
Ελλάδα	4,7	4,7	5,0	5,2	5,0
ΕΕ-28	7,2	7,2	7,1	7,1	7,1

[2] Ν. 4368/16: Υποκεφάλαιο Ε1 «Μέτρα ανακούφισης από την ανθρωπιστική κρίση και διασφάλιση της καθολικής υγειονομικής κάλυψης του πληθυσμού»

[3] Ελληνική Στατιστική Αρχή, ΣΛΥ, 2018, https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SHE35/-

Πηγή: Eurostat, (2020)[4]

Παρατηρούμε ότι μετά τη σημαντική ώθηση που έλαβε η χώρα το 2016 με την αύξηση των δημόσιων δαπανών σε 9 δισ. Ευρώ, ο περαιτέρω ρυθμός ανάπτυξης των δημόσιων δαπανών για την υγεία επιβραδύνθηκε και ο κρατικός προϋπολογισμός για την υγεία το 2019 εκτιμάται σε περίπου 9,1 δισ. ευρώ ή λίγο κάτω από το 5% του ΑΕΠ. Ο Προϋπολογισμός του 2020 προβλέπει μείωση της δημόσιας δαπάνης κατά 182 εκ. ευρώ σε σχέση με του 2019, που πιθανότατα θα προκαλέσει επιπρόσθετο βάρος στα νοικοκυριά σε συνδυασμό με τη μη άρση εμποδίων στην πρόσβαση και συγκεκριμένα σε υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας[5].

Η συνολική χρηματοδότηση για τις δαπάνες Υγείας, όπως και οι υπόλοιπες κοινωνικές δαπάνες, μειώθηκαν σημαντικά κατά την περίοδο 2010-2014 (σωρευτική μείωση 7,4 δισ. ευρώ) ως αποτέλεσμα των οριζόντιων περικοπών που επιβλήθηκαν κατά τα δυο πρώτα Προγράμματα Οικονομικής Προσαρμογής. Το 2015 η πτωτική αυτή πορεία διακόπτεται οπότε και καταγράφεται αύξηση κατά 1,3% και περαιτέρω 2%. το 2016, για να μειωθεί πάλι στο χαμηλότερο πενταετίας 7,7% το 2018 (Πίνακας 2).

Πίνακας 2: Συνολική χρηματοδότηση δαπανών Υγείας στην Ελλάδα

	2014	2015	2016	2017	2018
εκατ. ευρώ	14.024	14.210	14.498	14.355	14.251
% ΑΕΠ	7,85%	8,02%	8,21%	7,97%	7,72%
Δ%	-8%	1,3%	2%	-1%	-0,7%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2020)

Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας

Σύμφωνα με την έκθεση «Η Κατάσταση της Υγείας στην ΕΕ, Ελλάδα: Προφίλ Υγείας 2019», η ανάπτυξη των υπηρεσιών Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας από το 2017, οπότε και ξεκίνησε η υλοποίηση της σημαντικής αυτής μεταρρύθμισης[6], και μετά προχώρησε με σχετικά ικανοποιητικούς ρυθμούς, με λίγο περισσότερες από τις μισές σχεδιαζόμενες Τοπικές Μονάδες Υγείας (ΤΟΜΥ) να λειτουργούν έως το καλοκαίρι του 2019[7]. Επί του παρόντος υπάρχουν 127 ΤΟΜΥ που λειτουργούν και στις 13 Περιφέρειες της χώρας, σε 65 δήμους από τους 325. Οι πρώτες ΤΟΜΥ ξεκίνησαν τη λειτουργία τους τον Δεκέμβριο του 2017 και οι πιο πρόσφατες τον Ιούνιο του 2019, με την τρέχουσα συνολική κάλυψη να φτάνει σχεδόν τους 400,000 εγγεγραμμένους πολίτες. Στην πρόσφατη Έκθεση Επιτήρησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ελλάδα (Φεβρουάριος 2020)[8] υπογραμμίζεται η ανάγκη επέκτασης του δικτύου, όπως ήταν αρχικά προγραμματισμένο, μέχρι το τέλος του έτους.

Διάγραμμα 4: Αύξων αριθμός εγγεγραμμένων στις ΤΟΜΥ ανά μήνα

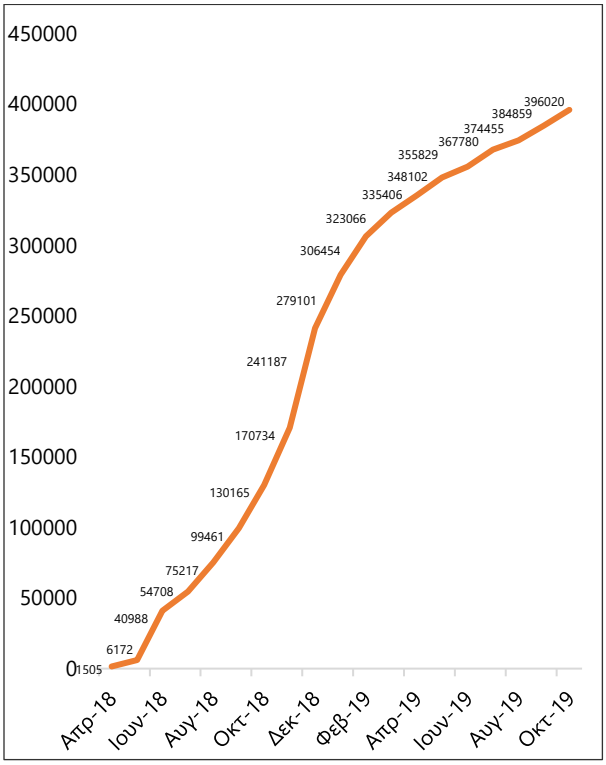

[4] Eurostat, Government expenditure on health, 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_health

[5] Με την αντιμετώπιση της πανδημίας του SARS-CoV-2, αναμένεται να υπάρξουν σημαντικές διακυμάνσεις στον αρχικό προϋπολογισμό

[6] Ν. 4486/2017: «Μεταρρύθμιση της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, επείγουσες ρυθμίσεις αρμοδιότητας Υπουργείου Υγείας και άλλες διατάξεις»

[7] Enhanced Surveillance Report, Greece, June 2019, https://ec.europa.eu/info/publications/enhanced-surveillance-report-greece-may-2019_en

[8] Enhanced Surveillance Report, Greece, February 2020, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip123_en_0.pdf

Η χρηματοδότηση της μεταρρύθμισης χαρακτηρίζεται από μια στρατηγική σταδιακής μετατόπισης της δαπάνης από κοινοτικά κονδύλια στον κρατικό προϋπολογισμό. Το Υπουργείο Ανάπτυξης χρηματοδοτεί την πιλοτική εφαρμογή του έργου, ειδικά τους πρώτους 11 μήνες κάθε μονάδας ξεχωριστά. Μετά το δεύτερο έτος λειτουργίας χρηματοδοτείται το 85% από τα Περιφερειακά Διαρθρωτικά Ταμεία και το 15% από τον κρατικό προϋπολογισμό, το τρίτο έτος τα σχετικά ποσοστά διαμορφώνονται σε 65% και 35% αντίστοιχα και το τελευταίο έτος το έργο χρηματοδοτείται στο σύνολό του από το κράτος.

Οι πρόσφατες Εκθέσεις Επιτήρησης των Μεταρρυθμίσεων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή[9] αναφέρουν ότι, με βάση τις τελευταίες αναφορές, προκύπτει μια στατική εικόνα σχετικά με την πρόοδο στην ευρύτερη ανάπτυξη του δικτύου των ΤΟΜΥ, τονίζοντας την αναγκαιότητα επανεκκίνησης της μεταρρύθμισης και λαμβάνοντας υπόψη ότι η διατήρηση ενός παράλληλου μοντέλου με βάση συμβεβλημένους ιδιωτικούς οικογενειακούς γιατρούς μπορεί να υπονομεύσει την επίτευξη του στόχου της καθολικής υγειονομικής κάλυψης.

Διάγραμμα 5: Κατανομή χρηματοδότησης ΕΣΠΑ 2014-2020 στις κύριες μεταρρυθμίσεις στην Υγεία

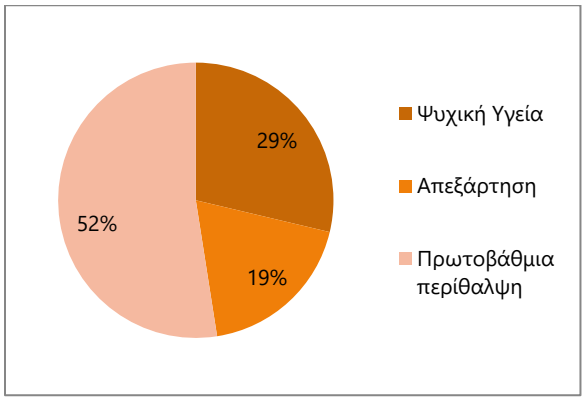

Πηγή: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς– Υπουργείο Υγείας, μη δημοσιευμένα στοιχεία, Ιούνιος 2016

[9] Enhanced Surveillance Report, Greece, November 2019, https://ec.europa.eu/info/publications/economic-and-financial-affairs-publications_en

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ

ΚΕΑ

Για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής στα χρόνια της κρίσης αναπτύχθηκε σειρά παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής, ιδιαίτερα στους κρίσιμους τομείς της στήριξης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και της αντιμετώπισης ειδικά της παιδικής φτώχειας. Ιδιαίτερα για όσους διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, ένα από τα πρώτα σχετικά νομοθετήματα[10] προέβλεπε τη χορήγηση επιδόματος σίτισης και ενοικίου, ενώ παρείχε τη δυνατότητα δωρεάν επανασύνδεσης και παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, καθώς και ρύθμισης των ληξιπρόθεσμων οφειλών των ωφελουμένων, με στόχο τη διασφάλιση της πρόσβασης όλων στα βασικά αγαθά της τροφής, της στέγασης, του νερού και του ρεύματος. Οι παρεμβάσεις αυτές ενισχύθηκαν από τη θέσπιση του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης (ΚΕΑ) το 2017 (Πίνακας 3) και τη σταδιακή ενίσχυση των οικογενειακών επιδομάτων (Πίνακας 4).

Το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης[11] (ΚΕΑ) θεσπίστηκε τον Ιούλιο του 2016 και αποτέλεσε τη ναυαρχίδα των προνοιακών πολιτικών για την καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Το ΚΕΑ τέθηκε σε πλήρη εθνική εφαρμογή τον Μάρτιο του 2017, ανερχόμενο σε 550 εκατ. ευρώ, ενώ το 2018 αυξήθηκε σε 791 εκατ. ευρώ. Για την περίοδο 2019-2022 είχε προγραμματιστεί δαπάνη ύψους 850 εκατ. ευρώ ανά έτος (2017).

Με την ψηφιοποίηση του ΚΕΑ το προνοιακό κράτος προχώρησε για πρώτη φορά σε ψηφιοποίηση του συνόλου των παρεχόμενων επιδομάτων στη βάση δύο πυλώνων, του ΟΠΕΚΑ και των 242 Κέντρων Κοινότητας. Όλα τα επιδόματα αποδίδονται πλέον από έναν φορέα, τον ΟΠΕΚΑ, ενώ τα 242 Κέντρα Κοινότητας σε όλη τη χώρα είναι επιφορτισμένα με την ενημέρωση των πολιτών για τα δικαιώματά τους και τη διασύνδεσή τους με τους διάφορους φορείς, υπηρεσίες και προγράμματα.

Πίνακας 3: Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ)

	2017*	2018	2019	2020	2021	2022
εκατ. ευρώ	550	791	850	850	850	850

Πηγή: ΓΛΚ * Εθνική εφαρμογή από το Μάρτιο του 2017

Οικογενειακά επιδόματα

Τα οικογενειακά επιδόματα από το 2015 σταδιακά ενισχύθηκαν, και το 2018 ανήλθαν σε 1,1 δισ. ευρώ. Για το διάστημα 2019-2022 είχαν προγραμματιστεί δαπάνες ύψους 960 εκατ. ευρώ ανά έτος.

Πίνακας 4: Οικογενειακά επιδόματα

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
εκατ. ευρώ	645	672	668	1.115	960	960	960	960

Πηγή: ΓΛΚ

Ακόμη, στο πλαίσιο της ενίσχυσης των οικογενειών με παιδιά, οι αξίες τοποθέτησης (vouchers) για βρεφονηπιακούς σταθμούς παρουσιάζουν συνεχή αύξηση κατά την τελευταία τετραετία, με στόχο τα επόμενα χρόνια οι βρεφονηπιακοί σταθμοί να καλύπτουν 150.000 παιδιά. Το σχολικό έτος 2014-2015 ανήλθαν σε 79.928, το 2018-2019 σε 127.026 και το 2019-2020 σε 154.957.

Πίνακας 5: Αξίες τοποθέτησης για βρεφονηπιακούς σταθμούς (εκατ. ευρώ)

2014	2015	2016	2017	2018	2019
79.928	81.270	101.619	118.353	127.026	154.957

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης

Αξίζει να σημειωθεί ότι το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ) θεσμοθετήθηκε χωρίς να περικοπούν τα υπόλοιπα κοινωνικά επιδόματα (οικογενειακά, αναπήρων), ενάντια στην πρόταση που εμφατικά διατύπωναν τότε, στο πλαίσιο του 3ου Προγράμματος Προσαρμογής, οι Θεσμοί. Σε αντίθεση με το χαρακτηρισμό «παγίδα φτώχειας», οι δικαιούχοι μειώθηκαν από 650.000 το 2017 σε 470.000 το 2019, επειδή μεγάλο μέρος αναζήτησε και βρήκε εργασία.

Από το 2019 το ΚΕΑ μετονομάζεται σε Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα, με στόχο σταδιακά να ενσωματωθούν όλα τα επιδόματα σε αυτό.

Παράλληλα, διαπιστώνεται μείωση του κοινωνικού μερίσματος, που το 2018 ανήλθε σε 1 δισ. ευρώ και

[10] Νόμος 4320/2015: Ρυθμίσεις για τη λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, την οργάνωση της Κυβέρνησης και των Κυβερνητικών οργάνων και λοιπές διατάξεις.

[11] Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ23/οικ.30299/2377–ΦΕΚ 2089/07.07.2016 «Καθορισμός των όρων και των προϋποθέσεων εφαρμογής της πρώτης φάσης του προγράμματος Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης»

αποδόθηκε σε 1,3 εκ. δικαιούχους. Έτσι, το 2019 καταβλήθηκε κάτι περισσότερο από 200 εκατ. ευρώ, ενώ οι δικαιούχοι έφθασαν μόλις το 20% του ποσοστού του προηγούμενου έτους (250.000).

Στα θετικά μέτρα για τη στήριξη της οικογένειας συγκαταλέγεται η πρόσφατη θεσμοθέτηση επιδόματος γέννησης, το οποίο όμως θα δίδεται υπό εισοδηματικές και άλλες προϋποθέσεις και μάλιστα όχι εφάπαξ, με τη γέννηση του παιδιού, αλλά σε δύο δόσεις, με τη δεύτερη σε απροσδιόριστο χρόνο.

Κρίσιμο εν προκειμένω είναι το επίδομα γέννησης να μη χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα ώστε να χάσουν χιλιάδες δικαιούχοι τρία βασικά επιδόματα που στηρίζουν το παιδί και συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος στη χώρα μας: το επίδομα του παιδιού, το επίδομα στέγασης και το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ).

Το αποτύπωμα της κοινωνικής πολιτικής 2015-2019[12]

Η θεσμοθέτηση του Κοινωνικού Εισοδήματος Άλληλεγγύης για την αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας, σε συνδυασμό με τη δωρεάν νοσοκομειακή και φαρμακευτική πρόσβαση στις δημόσιες δομές υγείας και στους ανασφάλιστους πολίτες (Ν. 4368/2016), τη δωρεάν μετακίνηση των ανέργων (Ν. 4331/2015), τα δωρεάν σχολικά γεύματα για όλους τους μαθητές δημοτικών σχολείων περιοχών που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση και την αύξηση των θέσεων στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, έχουν ήδη επιδράσει στο εισόδημα και την ποιότητα ζωής των πολιτών.

Έτσι, το 2017 το ποσοστό του πληθυσμού που αντιμετωπίζει υλικές στερήσεις[13] μειώθηκε, για πρώτη φορά από την έναρξη της κρίσης, υποχωρώντας συνολικά κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες, από 22,4% το 2016 σε 21,1% το 2017 και σε 16,7 το 2018.

Πιο συγκεκριμένα, με βάση τις ηλικιακές κατηγορίες, τη μεγαλύτερη υποχώρηση παρουσίασε το ποσοστό για τα παιδιά (0-17 ετών) από 26,7% το 2016 σε 23,8% το 2017 και σε 18,6% το 2018. Ακολουθεί το ποσοστό για την ηλικιακή ομάδα 18-64 ετών, το οποίο μειώθηκε από 23,7% το 2016 σε 22,1% το 2017 και πλέον σε 17,3% το 2018.

Διάγραμμα 6: Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού με υλικές υστερήσεις κατά ομάδες ηλικιών

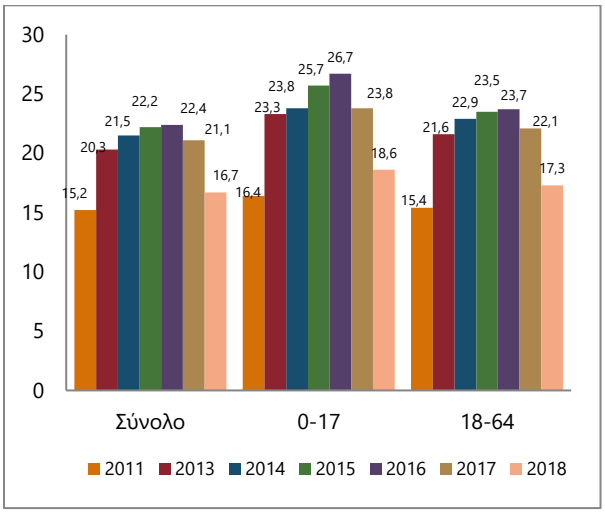

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

Το αποτέλεσμα των παραπάνω κοινωνικών παρεμβάσεων αποτυπώθηκε και στο ποσοστό του πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις[14], το οποίο το 2018 (περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2017) διαμορφώθηκε στο χαμηλότερο ποσοστό από την έναρξη της κρίσης (18,5%), καταγράφοντας πτώση 1,7 ποσοστιαίας μονάδας σε σύγκριση με το 2017 (περίοδος αναφοράς εισοδήματος

[12] Δελτίο Ανάλυσης Οικονομικής Συγκυρίας του ΕΝΑ, Μάρτιος 2020

[13] Πληθυσμός που αντιμετωπίζει οικονομική δυσκολία σε τουλάχιστον τέσσερις από τις εννέα διαστάσεις υλικής υστέρησης που συνθέτουν το δείκτη: (1) Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών όπως ενοίκιο ή δόση δανείου, πάγιοι λογαριασμοί (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, φυσικού αερίου κλπ.), δόσεις πιστωτικών καρτών ή δόσεις δανείου για οικοσκευή, διακοπές κ.ά., ή αγορές με δόσεις κύριας κατοικίας, 2) Οικονομική αδυναμία για πληρωμή μιας εβδομάδας διακοπών, 3) Οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας, 4) Οικονομική αδυναμία για αντιμετώπιση έκτακτων, αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας περίπου 384 ευρώ, 5) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν τηλέφωνο (περιλαμβάνεται και το κινητό τηλέφωνο), 6) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση, 7) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν πλυντήριο ρούχων, 8) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν ΙΧ επιβατηγό αυτοκίνητο και 9) Οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση.

[14] Συμπεριλαμβάνονται δηλαδή τα κοινωνικά επιδόματα (παροχές κοινωνικής βοήθειας όπως το κοινωνικό μέρισμα, το επίδομα μακροχρόνια ανέργων κ.λπ., οικογενειακά επιδόματα όπως επιδόματα τέκνων, καθώς και επιδόματα ή βοηθήματα ανεργίας, ασθένειας, αναπηρίας ή ανικανότητας, ή και εκπαιδευτικές παροχές) και οι συντάξεις στο συνολικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών.

2016). Ο κίνδυνος φτώχειας για παιδιά 0-17 ετών (παιδική φτώχεια) κατέγραψε τη μεγαλύτερη πτώση κατά 1,8 ποσοστιαίες μονάδες, από 24,5% το 2017 σε 22,7% το 2018, πλησιάζοντας τα προ κρίσης επίπεδα. Για τα άτομα ηλικίας 65+ το 2018 το ποσοστό μειώθηκε, επίσης, κατά 0,8 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2017.

Πίνακας 6: Κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (κατά ομάδες ηλικιών και φύλο)

Ηλικία	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Σύνολο	23,1	23,1	22,1	21,4	21,2	20,2	18,5
18 -64	23,8	24,1	23,5	22,5	22,7	21,7	19,8
65+	17,2	15,1	14,9	13,7	12,4	12,4	11,6
0-17	26,9	28,8	25,5	26,6	26,3	24,5	22,7

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

Στο πλαίσιο της Ευρώπης 2020, αναφορικά με την καταπολέμηση της φτώχειας, έχει τεθεί ως στόχος να μειωθούν κατά 20 εκατομμύρια τα άτομα που βρίσκονται ή ενδέχεται να βρεθούν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό έως το 2020.

Με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC, 2020) για το 2018, ο πληθυσμός που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό ανέρχεται στο 31,8%, ποσοστό μειωμένο κατά 3 μονάδες σε σχέση με το 2017 (34,8%).

Διάγραμμα 7: Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό: 2005, 2008 - 2018

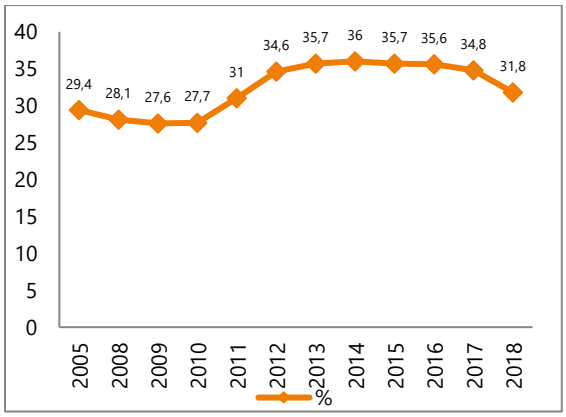

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (δηλαδή μη συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών επιδομάτων και των συντάξεων στο συνολικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών) ανέρχεται σε 50,0%, ενώ, όταν περιλαμβάνονται μόνο οι συντάξεις και όχι τα κοινωνικά επιδόματα, μειώνεται στο 23,2%.

Δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, το ποσοστό κινδύνου φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανέρχεται σε 18,5%, διαπιστώνεται ότι τα κοινωνικά επιδόματα συμβάλλουν στη μείωση του ποσοστού του κινδύνου φτώχειας κατά 4,7 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ οι συντάξεις κατά 26,8 ποσοστιαίες μονάδες. Το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων μειώνει το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας κατά 31,5 ποσοστιαίες μονάδες.

Διάγραμμα 8: Κίνδυνος φτώχειας (%)

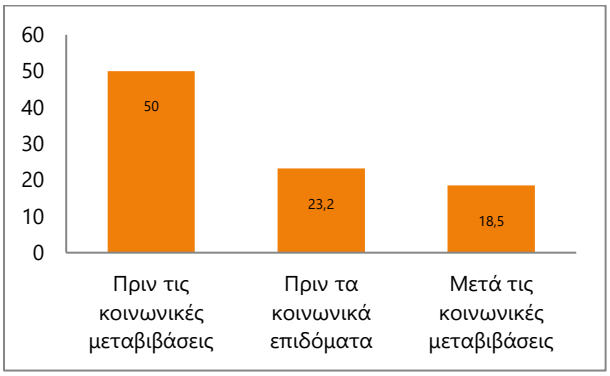

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

Αντίστοιχα, και ο ευρέως χρησιμοποιούμενος δείκτης άνισης κατανομής εισοδήματος (συντελεστής Gini[15]) το 2018 κατέγραψε τη μεγαλύτερη μείωση από την έναρξη της κρίσης, κατά 1,1 ποσοστιαίες μονάδες, από 33,4 το 2008 σε 32,3 το 2018. Σημειώνεται ότι, από την έναρξη της κρίσης, άρχισε να υποχωρεί για πρώτη φορά το 2015, ενώ, εξαιτίας της μεγάλης μείωσης το 2017, διαμορφώθηκε στα προ κρίσης επίπεδα του 2008, με περαιτέρω μείωση το 2018. Τονίζεται ότι βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο από το 1995 (που είναι η παλαιότερη χρονολογία βάσης δεδομένων της Eurostat).

[15] Ο συντελεστής Gini ορίζεται ως ο λόγος των αθροιστικών μεριδίων του πληθυσμού, κατανεμημένου ανάλογα με το ύψος του εισοδήματος, προς το αθροιστικό μερίδιο του συνολικού εισοδήματος όλου του πληθυσμού. Η τιμή του κυμαίνεται μεταξύ 0 (πλήρης εισοδηματική ισότητα) και 1 (πλήρης εισοδηματική ανισότητα).

Πίνακας 7: Δείκτης άνισης κατανομής εισοδήματος (συντελεστής Gini)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	**2008 - 2018**
%	33,4	33,1	32,9	33,5	34,3	34,4	34,5	34,2	34,3	33,4	32,3	-1,1 π.μ.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

Ο λόγος του πλουσιότερου 20% του πληθυσμού προς το φτωχότερο 20% μειώθηκε από 6,5 το 2014 σε 5,5 το 2018 (S80/S20 ratio). Πρόκειται για τη χαμηλότερη τιμή από το 2003 (παλαιότερη χρονολογία δείκτη).

Πίνακας 8: Δείκτης κατανομής του εισοδήματος σε πεντημόρια (S80/ S20), κατά ομάδες ηλικιών

Ηλικία	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Σύνολο	6,0	6,6	6,6	6,5	6,5	6,6	6,1	5,5
65+	4,5	4,5	3,9	4,1	4,1	3,9	4,2	3,9
0-64	6,4	7,4	7,5	7,3	7,4	7,4	6,7	6,1

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

3. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΙ

Απασχόληση – Εργατικό δυναμικό

Σύμφωνα με τα στοιχεία της τριμηνιαίας Έρευνας Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, για το τρίτο τρίμηνο του 2019, η συνολική απασχόληση αυξήθηκε κατά 2,0% (77,7 χιλ. άτομα) σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους και κατά 0,4% (15,5 χιλ. άτομα) σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο. Με βάση τα μηνιαία στοιχεία, το σύνολο των απασχολουμένων τον Νοέμβριο του 2019 ανήλθε σε 3.910.499 άτομα, αριθμός αυξημένος κατά 76.463 άτομα σε σχέση με τον Νοέμβριο του 2018 (2,0%) και μειώθηκε κατά 6.990 άτομα σε σχέση με τον Οκτώβριο του 2019 (-0,2%).

Οι περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας , δηλαδή 23,2%, 22,6% και 19,4%, αντίστοιχα κατά το δ' τρίμηνο του 2019.

Παράλληλα, το μεγαλύτερο ποσοστό εργατικού δυναμικού παρατηρείται στους άνδρες, στα άτομα ηλικίας 30-44 ετών, στην Κρήτη, στα άτομα που έχουν ολοκληρώσει μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στα άτομα ξένης υπηκοότητας.

Πίνακας 9: Κατάσταση απασχόλησης κατά φύλο, Δ΄ τρίμηνο 2019

	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη άνεργοι	Ανεργία (%)	Απασχόληση (%)
Άνδρες	2.259,5	362,6	1.757,7	13,8	59,9
Γυναίκες	1.642,3	423,8	2.644,0	20,5	43,9
Σύνολο	3.901,8	786,4	4.401,7	16,8	51,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας που τηρούνται στο σύστημα ΕΡΓΑΝΗ[16], στο σύνολο του 2019 καταγράφηκαν 2.830.885 προσλήψεις και 2.703.241 αποχωρήσεις, διαμορφώνοντας ένα θετικό ισοζύγιο 127.644 θέσεων μισθωτής εργασίας. Η μερική (και εκ περιτροπής) απασχόληση αντιστοιχούσε στο 54,9% των νέων προσλήψεων για την ίδια περίοδο του 2019, ελαφρώς αυξημένη σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2018 (54,3%). Ειδικά για το τρίτο τρίμηνο του 2019 καταγράφηκαν 657.418 προσλήψεις και 817.311 αποχωρήσεις, διαμορφώνοντας ένα αρνητικό ισοζύγιο 159.893 θέσεων μισθωτής εργασίας.

Η μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης παρουσιάζει πτωτική τάση από το α' τρίμηνο του 2017 (που κορυφώθηκε με ποσοστό 10,5%). Όμως το τέταρτο τρίμηνο του 2019 η μερική απασχόληση εμφανίζεται αυξημένη σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο (διαμορφώθηκε στο 9,5% το 2019) και με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους. Το ποσοστό αυτό είναι σημαντικά χαμηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών της ευρωζώνης (21,8%). Κατ' αναλογία, το μερίδιο της πλήρους απασχόλησης αυξήθηκε οριακά σε 90,9% από 90,8%.

Επίσης, από το σύνολο των ανέργων το 23,0% αναζητά εργασία ως μισθωτός μόνο με πλήρη απασχόληση, ενώ το 68,1% αναζητά εργασία με πλήρη απασχόληση, αλλά στην ανάγκη θα δεχόταν και μερική. Το ποσοστό των ανέργων που δηλώνουν ότι δεν είναι εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ ανέρχεται σε 20,9%, ενώ το ποσοστό αυτών που δηλώνουν ότι λαμβάνουν επίδομα ή βοήθημα από τον ΟΑΕΔ ανέρχεται σε 14,0%.

Διάγραμμα 9: Πλήρης και μερική απασχόληση (%)

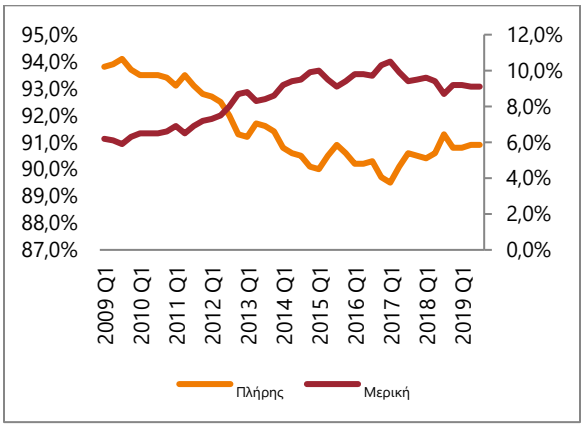

Πηγή: Eurostat, 2020

Ανεργία

Το πρώτο τρίμηνο του 2014 το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα έφτασε στο ιστορικά υψηλό 27,9% (από

[16] Πρόσφατη Έκθεση του Γραφείου της Βουλής για Προϋπολογισμό

7,6% το 2008 και 9,5% το 2009). Έκτοτε η ανεργία έχει υποχωρήσει σημαντικά, με το ποσοστό των ανέργων να εμφανίζεται μειωμένο κατά 11 μονάδες μέχρι το τέταρτο τρίμηνο του 2019, που ήταν 16,8%, έναντι 16,4% του προηγούμενου τριμήνου (τρίτο τρίμηνο 2019).

Στην ευρωζώνη το ποσοστό ανεργίας το τρίτο τρίμηνο του 2017 διαμορφώθηκε στο 7,3%, μειωμένο κατά 0,2 ποσοστιαίες μονάδες σε τριμηνιαία βάση και κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες σε ετήσια βάση.

Στην περίπτωση της χώρα μας, παρατηρούμε ότι τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας αφορούν τις γυναίκες, τα άτομα ηλικίας 15-19 ετών, τη Δυτική Ελλάδα και όσους έχουν ολοκληρώσει λίγες τάξεις του δημοτικού.

Διάγραμμα 10: α) Ποσοστό Ανεργίας (%), β) αριθμός ανέργων

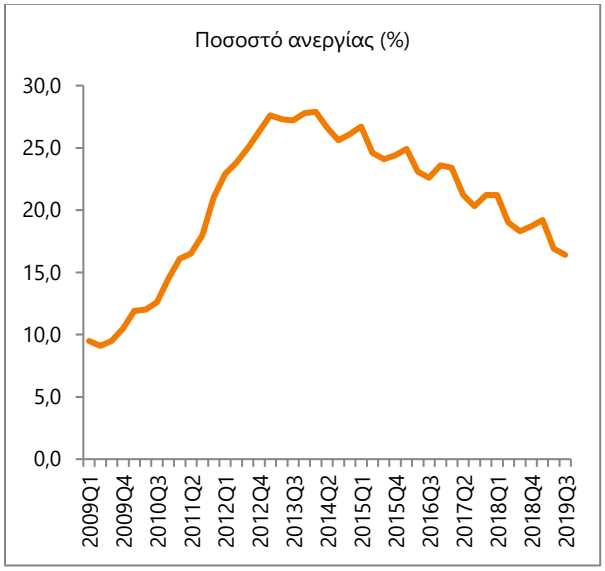

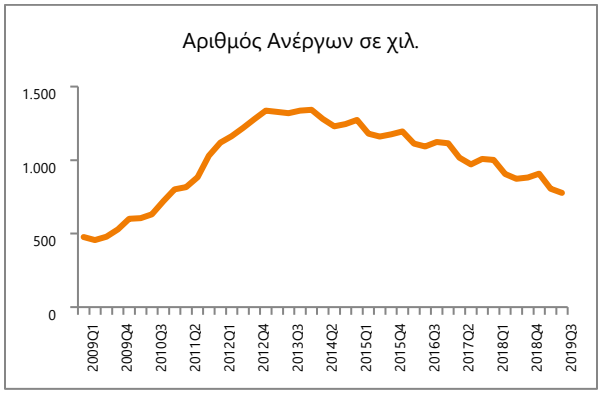

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (τριμηνιαία στοιχεία)

Οι μακροχρόνια άνεργοι (διάρκεια ανεργίας άνω των 12 μηνών) παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αύξηση κατά τη διάρκεια της κρίσης και αποτελούν την πλειονότητα των ανέργων. Το δ΄ τρίμηνο του 2019 ανέρχονταν σε 72,1%. Παρουσιάζουν ωστόσο και τη μεγαλύτερη μείωση της μάζας τους από το 2015 και μετά (-61,6 χιλ. το 2015, -61,4 χιλ. το 2016, -66,7 χιλ. το 2017, -103 χιλ. το 2018). Μειώσεις παρουσιάζουν και οι υπόλοιπες κατηγορίες με βάση τη διάρκεια της ανεργίας (0-5 μήνες και 6-11 μήνες).

Διάγραμμα 11: Άνεργοι ανά διάρκεια ανεργίας

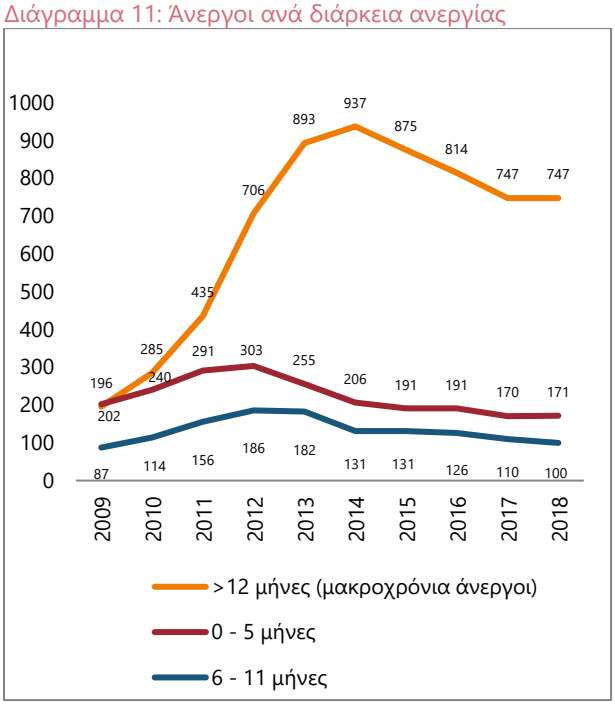

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Ως προς το φύλο και την ηλικία, το 2017 και το 2018 ο αριθμός των άνεργων ανδρών όλων των ηλικιακών κατηγοριών παρουσιάζει υποχώρηση. Στις γυναίκες η ανεργία είναι πιο επίμονη, ιδιαίτερα για την ηλικιακή κατηγορία των άνω των 45, ενώ στις υπόλοιπες κατηγορίες καταγράφεται συνεχής μείωση.

Διάγραμμα 12: Άνεργοι ανά φύλο και ηλικία

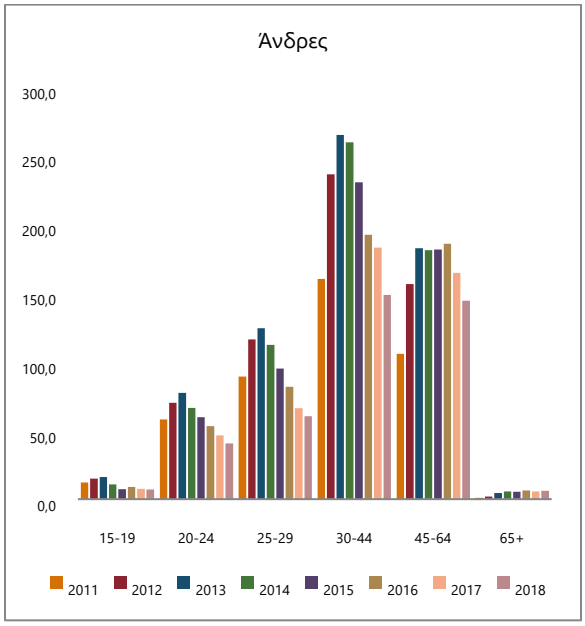

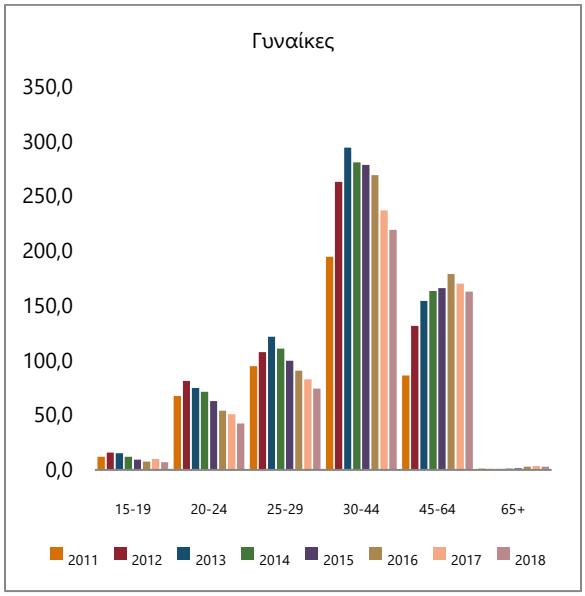

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Αμοιβές

Πρέπει να τονιστεί ότι από 1η Φεβρουαρίου 2019 αυξήθηκε ο κατώτατος μηνιαίος μισθός κατά 10,9% και καταργήθηκε ο υπο-κατώτατος μισθός των νέων εργαζομένων (κάτω των 25 ετών), γεγονός που συνεπάγεται αύξηση της τάξης του 27,4% για την ηλικιακή αυτή κατηγορία. Πρόκειται για την πρώτη αύξηση μισθών από το 2012, όταν, στο πλαίσιο του δεύτερου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής Ν. 4046/2012), ο κατώτατος μηνιαίος μισθός μειώθηκε από τα 877 (μεικτά) ευρώ (σε 12μηνη βάση) στα 684 ευρώ, ενώ εισήχθη για πρώτη φορά υπο-κατώτατος μισθός για τους νέους κάτω των 25 ετών, ύψους 595 ευρώ.

Αξίζει να αναφερθεί ότι τον πρώτο μήνα ισχύος του νέου, αυξημένου κατώτατου μισθού τον Φεβρουάριο του 2019 καταγράφηκε ρεκόρ νέων θέσεων εργασίας από το 2001 (σε σύγκριση με τον Φεβρουάριο των προηγούμενων ετών), καθώς και αύξηση της πλήρους απασχόλησης (συγκριτικά με τον Φεβρουάριο του 2018.

Παράλληλα, αξίζει να επισημανθεί ότι η μείωση του δείκτη μισθολογικού κόστους (-1,2%) σε ετήσια βάση κατά το τρίτο τρίμηνο του 2019 ανέκοψε μια περίοδο εφτά τριμήνων συνεχούς αύξησης.

Η εξέλιξη αυτή αποτελεί ένδειξη της περιορισμένης επίδρασης της αύξησης του κατώτατου μισθού (από τον Ιανουάριο 2019) στους υπόλοιπους μισθούς της οικονομίας (spillover). Αυτή η διαπίστωση, σε συνδυασμό με τη διατήρηση της αυξητικής τάσης στην απασχόληση, διέψευσε τις ανησυχίες που είχαν εκφραστεί σχετικά με ενδεχόμενες δυσμενείς επιπτώσεις που αναμενόταν ότι θα είχε η αύξηση του κατώτατου μισθού. θα πρέπει ως εκ τούτου να ληφθεί υπόψη ενόψει των διαπραγματεύσεων για τη νέα αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού[17].

[17] Εξέλιξη Δείκτη Μισθολογικού Κόστους, 4ο Τρίμηνο 2019, ΕΛΣΤΑΤ

Διάγραμμα 13: Κατώτατοι (μεικτοί) μηνιαίοι μισθοί[18]

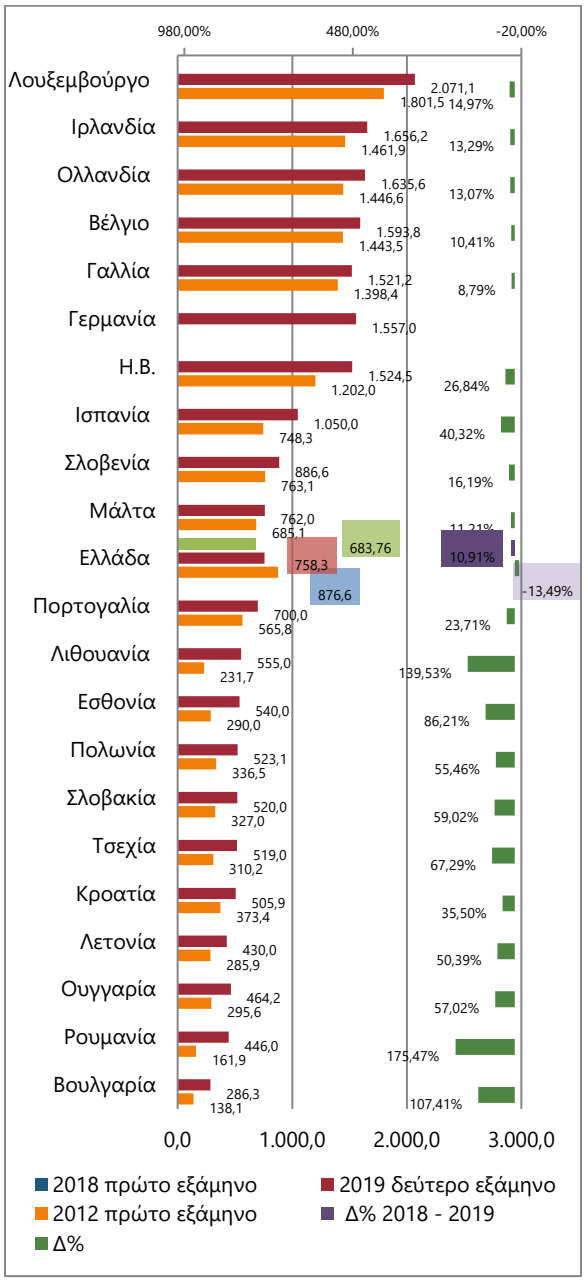

Πηγή: Eurostat

Αδήλωτη εργασία

Η αλλαγές που επήλθαν σε σχέση με τα επαπειλούμενα πρόστιμα (Ν. 4554/2018) ενίσχυσαν τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε δηλωμένη. Σύμφωνα με τα στοιχεία του επιχειρησιακού σχεδίου δράσης για την Καταπολέμηση της Ανασφάλιστης και Αδήλωτης Εργασίας «Άρτεμις», το 2018 διενεργήθηκαν δειγματοληπτικοί έλεγχοι σε 37.270 επιχειρήσεις, εκ των οποίων ποσοστό 10,38% (ή 3.869 επιχειρήσεις) εντοπίστηκε να απασχολεί αδήλωτους εργαζομένους. Το σύνολο των ελεγμένων επιχειρήσεων απασχολεί 139.021 εργαζομένους, εκ των οποίων οι αδήλωτοι εργαζόμενοι ανέρχονται σε 5.689 (ή στο 5,08% του συνόλου των απασχολουμένων).

Το 2017, πριν από την αλλαγή του σχετικού νόμου, τα στοιχεία που είχε συλλέξει το ΣΕΠΕ έδειξαν ότι μόλις το 32% των αδήλωτων εργαζομένων προσλαμβάνονταν μετά τον έλεγχο (με αναλογία 65/35 υπέρ της μερικής απασχόλησης).

Αντίθετα, το διάστημα Αυγούστου 2018-Φεβρουαρίου 2019 το ποσοστό των εργαζομένων που εντοπίζονταν αδήλωτοι και στη συνέχεια προσλαμβάνονταν αυξήθηκε στο 45%, με το σύνολο να είναι πλήρους απασχόλησης, εξέλιξη που αποδίδεται στην εφαρμογή της διάταξης.

Πίνακας 10: Αποτελέσματα ελέγχων για αδήλωτη εργασία

	2014	2015	2016	2017	2018
Ελεγμένες Επιχειρήσεις	27.635	34.054	34.241	36.683	37.270
% Παραβατικών Επιχειρήσεων	13,85%	16,33%	16,29%	14,60%	10,38%
Εργαζόμενοι	135.566	142.570	130.608	139.021	112.073
Αδήλωτοι Εργαζόμενοι % συνόλου εργαζ.	4,56%	7,00%	7,10%	6,00%	5,08%
Πρόστιμα (σε εκατ. ευρώ)	64,6	105,0	97,9	88,1	58,9

Πηγή: ΣΕΠΕ

[18] Εθνικός κατώτατος μισθός υπάρχει σε 22 από τα 28 κράτη-μέλη της ΕΕ. Στη Γερμανία θεσμοθετήθηκε το 2015.

Διάγραμμα 14: Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με τα υψηλότερα ποσοστά αδήλωτης εργασίας (2018)

Πηγή: ΣΕΠΕ

Η αδήλωτη εργασία παρουσιάζει συνεχή υποχώρηση από το 2015 και μετά (κορυφώθηκε το 2013, οπότε και ανήλθε στο 31,61%). Μεταξύ 2015-2018 μειώθηκε κατά περισσότερες από 10 ποσοστιαίες μονάδες, από 19,17%, που ήταν το 2014, σε 8,94% το 2018. Αυτό φαίνεται να οφείλεται στην ενίσχυση του προσωπικού του ΣΕΠΕ κατά 35%, στην εντατικοποίηση των ελέγχων για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, με τη συνδρομή πλέον των πληροφοριακών συστημάτων του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, αλλά και στην αυστηροποίηση του πλαισίου επιβολής προστίμων, σε συνδυασμό όμως με τη θέσπιση κινήτρων για νόμιμες προσλήψεις των παραβατικών επιχειρήσεων[19].

Διάγραμμα 15: Μέσος όρος ποσοστών αδήλωτης εργασίας στοχευμένων ελέγχων σε επιχειρήσεις υψηλής παραβατικότητας (2013-2018)

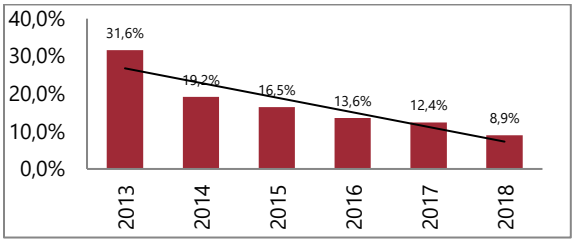

Πηγή: ΣΕΠΕ

Σε αυτό το σημείο αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι, ενώ αρχικά η επιβολή αυστηρών προστίμων στις παραβατικές επιχειρήσεις είχε σημαντική επίδραση στον περιορισμό της αδήλωτης εργασίας, σταδιακά η τελευταία, παρότι φάνηκε να υποχωρεί σε επίπεδο μεγεθών, στην πραγματικότητα άρχισε να υποκαθίσταται από την υποδηλωμένη εργασία[20]. Στο πλαίσιο αυτό στις ηλεκτρονικές δηλώσεις υπερωριών παρατηρείται 139,9% αύξηση στις επιχειρήσεις που δηλώνουν υπερωρίες, 108,5% στους εργαζομένους που δηλώνονται και 170,2% στις ώρες που δηλώνονται (αναφερόμαστε στο διάστημα μεταξύ Αυγούστου 2018 και Απριλίου 2019, σε σύγκριση με το αντίστοιχο μεταξύ Αυγούστου 2017 και Απριλίου 2018).

Σημαντικό είναι δε ότι αυξήθηκαν τα πρόστιμα για την υποδηλωμένη εργασία που βασίζεται στη μερική απασχόληση (Ν. 4611/2019), καθώς προστέθηκε ως κριτήριο καθορισμού του ύψους των διοικητικών κυρώσεων για παράβαση της εργατικής νομοθεσίας το καθεστώς απασχόλησης των μισθωτών της επιχείρησης.

Στην κατεύθυνση αυτή, από τον Σεπτέμβριο του 2018 έχει ενεργοποιηθεί ειδική ηλεκτρονική εφαρμογή στην οποία οι εργοδότες οφείλουν να δηλώνουν ηλεκτρονικά τις υπερωρίες και την υπερεργασία των εργαζομένων. Η συγκεκριμένη εφαρμογή διευκολύνει τη διενέργεια συστηματικών και στοχευμένων ελέγχων του ΣΕΠΕ για τον εντοπισμό της υποδηλωμένης εργασίας. Τον πρώτο ήδη χρόνο εφαρμογής του νέου τρό-

[19] Η παρ. 1 του άρθρου 6 του Ν. 4554/2018 προβλέπει έκπτωση επί του προστίμου των 10.500 ευρώ εφόσον ο εργοδότης προσλάβει τον εργαζόμενο που διαπιστώθηκε αδήλωτος. Το πρόστιμο διαμορφώνεται σε 7.000 ευρώ εάν γίνει πρόσληψη με σύμβαση εργασίας διάρκειας τουλάχιστον 3 μηνών, σε 5.000 ευρώ για πρόσληψη με σύμβαση εργασίας διάρκειας τουλάχιστον 6 μηνών και σε 3.000 ευρώ σε περίπτωση πρόσληψης με σύμβαση εργασίας διάρκειας τουλάχιστον ενός έτους.

[20] Κατάσταση κατά την οποία ο εργοδότης δηλώνει στο σύστημα Εργάνη ότι οι εργαζόμενοι στην επιχείρησή του απασχολούνται λιγότερες ώρες από τις πραγματικές.

που δήλωσης των υπερωριών έχει δηλώσει υπερωρίες διπλάσιος αριθμός επιχειρήσεων για υπερδιπλάσιο αριθμό εργαζομένων σε σύγκριση με πριν.

Συμπερασματικά, η θεσμική ενίσχυση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και η παρέμβαση στην αγορά εργασίας προκειμένου να διασφαλίζεται η ουσιαστική εφαρμογή της νομοθεσίας φαίνεται ότι αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για ποιοτικές εργασιακές σχέσεις. Η πρόοδος που συντελέστηκε στην καταπολέμηση της παραβατικότητας στην αγορά εργασίας καταδεικνύει τη σημασία της ισχυρής πολιτικής βούλησης, σε συνδυασμό με την ύπαρξη ισχυρών και ενεργών ελεγκτικών μηχανισμών, για την πάταξη του φαινομένου. Η οικοδόμηση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου που βασίζεται τόσο σε κυρώσεις που μπορεί να έχουν αποτρεπτικό χαρακτήρα όσο και σε έναν ολοκληρωμένο μηχανισμό επιτήρησης της αγοράς εργασίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αποτελεσματικότητα του ΣΕΠΕ.

Η πολιτική της κυβέρνησης μετά τις εκλογές κινείται στην εντελώς αντίθετη κατεύθυνση, αναστρέφοντας μέτρα που ενισχύουν το πλαίσιο προστασίας των εργαζομένων και επαναφέροντας τη στρατηγική απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων.

Η κατάργηση του βάσιμου λόγου απόλυσης και του πλαισίου προστασίας των εργολαβικών εργαζομένων περιόρισε σημαντικά το βαθμό προστασίας των εργαζομένων, ακυρώνοντας προβλέψεις που αποτελούν κομμάτι του εργατικού δικαίου σχεδόν πανευρωπαϊκά.

Συλλογικές συμβάσεις εργασίας

Παράλληλα, ο θεσμός των συλλογικών διαπραγματεύσεων υπέστη καίριο πλήγμα με την πρόβλεψη της εξαίρεσης επιχειρήσεων, χωρίς σαφή κριτήρια, από τις αρχές τις επεκτασιμότητας και της ευνοϊκότερης ρύθμισης και τη θέσπιση επιπλέον προϋποθέσεων που δυσχεραίνουν την κήρυξη των συλλογικών συβάσεων ως υποχρεωτικών. Σε συνδυασμό με την κατάργηση του δικαιώματος των εργαζομένων για προσφυγή στη διαιτησία, η συλλογική διαπραγματευτική δύναμη της εργασίας μειώνεται δραστικά.

Από το 2018 διαπιστώνουμε επίσης τη θετική επίδραση που είχε στους μισθούς η επαναφορά των συλλογικών συμβάσεων. Ένα πολύ καλό παράδειγμα είναι η σύμβαση μεταξύ των ξενοδοχοϋπαλλήλων (ΠΟΕΕ-ΥΤΕ) και των ξενοδόχων (ΠΟΞ), που κηρύχθηκε υποχρεωτική από τις 4/10/2018. Συγκρίνοντας το επίπεδο αποδοχών των εργαζομένων στα ξενοδοχεία μεταξύ 01/06/2018 και 01/06/019, προτού δηλαδή κυρωθεί ως υποχρεωτική η εν λόγω κλαδική σύμβαση και μετά, με τη βοήθεια των στοιχείων του Πληροφοριακού Συστήματος Εργάνη, διαπιστώνεται ότι την 01/06/2018 οι μέσες αποδοχές των 147.892 εργαζομένων του κλάδου ήταν 893,71 ευρώ, ενώ την 01/06/2019 οι μέσες αποδοχές των 156.449 εργαζομένων του κλάδου είναι 996,98 ευρώ. Μέσα σε έναν χρόνο από την εφαρμογή της κλαδικής σύμβασης προκύπτει δηλαδή αύξηση των μέσων μεικτών αποδοχών κατά 103,27 ευρώ (ή κατά 11,55%).

Τέλος, από τις εκλογές του Ιουλίου και μετά, η εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας στην πράξη σχετικοποιείται. Η υποβάθμιση του ΣΕΠΕ, με τη μετατροπή του σε Γενική Διεύθυνση και την ακύρωση του αυτόνομου χαρακτήρα του, και η μείωση των προβλεπόμενων προστίμων δείχνουν ότι η τρέχουσα προσέγγιση για την καταπολέμηση της παραβατικότητας επιφυλάσσει στην Επιθεώρηση Εργασίας περισσότερο το ρόλο συμβουλευτικού παράγοντα παρά ελεγκτικού μηχανισμού.

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

Περίοδος 2010-2014

Συντάξεις

Οι διαδοχικές μειώσεις στις κύριες συντάξεις την περίοδο 2010-2013 έφθασαν το 45%, ενώ το 2013, όταν καταργήθηκαν η 13η και 14η σύνταξη, έφθασαν το 52% σε επίπεδο ετήσιου εισοδήματος από κύριες συντάξεις.

Πίνακας 11: Μειώσεις κύριων συντάξεων την περίοδο 2010-2014

Έτος	Νόμος	Ποσοστά Μείωσης
2010	3863/2010	3-10% για ποσά συντάξεων από 1.400-3.500 ευρώ
2011	3986/2011	3-14% για ποσά συντάξεων από 1.400-3.500 ευρώ
2011	3986/2011	6-10% για ποσά συντάξεων από 1.700-2.900 ευρώ για όσους δεν έχουν συμπληρώσει το 60ο έτος ηλικίας
2011	4024/2011	40% για ηλικίες έως 55 ετών για ποσό σύνταξης πέραν των 1.000 ευρώ και 20% για άνω των 55 και για ποσό πέραν των 1.200 ευρώ
2012	4051/2012	Μηνιαία Σύνταξη>1.300 ευρώ υπόκειται σε μείωση κατά 12%.
2013	4093/2012	Από 5-20% που αφορά το άθροισμα κύριων και επικουρικών συντάξεων
2013	4093/2012	Κατάργηση 13ης και 14ης σύνταξης.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας (μη δημοσιευμένα στοιχεία)

Την περίοδο 2010-2014 οι μειώσεις στις επικουρικές συντάξεις στο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης Δημοσίων Υπαλλήλων (ΤΕΑΔΥ) διαμορφώθηκαν μεταξύ 15,35% και 73,42%, ενώ στο Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης Μισθωτών (ΕΤΕΑΜ) οι μειώσεις κυμάνθηκαν μεταξύ 27,44% και 77,2%, ανάλογα με το ύψος της επικουρικής σύνταξης, λόγω της κατάργησης της 13ης και 14ης σύνταξης.

Πίνακας 12: Μειώσεις επικουρικών συντάξεων την περίοδο 2010-2014

Έτος	Νόμος	Ποσοστά Μείωσης
2011	3986/2011	3-10% για ποσά συντάξεων από 300-650 ευρώ
2011	4024/2011	30% στο ΕΤΕΑΜ στο ποσό που υπερβαίνει τα 150 ευρώ
2012	4051/2012	10-20% για ποσά 200-300 ευρώ
2013	4093/2012	5-20% που αφορά στο άθροισμα κύριων και επικουρικών συντάξεων
2013	4093/2012	Κατάργηση 13ης και 14ης σύνταξης
2014	4254/2014	5,2% βάσει συντελεστή βιωσιμότητας.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας (μη δημοσιευμένα στοιχεία)

Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του εισοδήματος των συνταξιούχων και τη μείωση της αγοραστικής τους δύναμης, πράγμα που συνέβαλε στην πρόσθετη συρρίκνωση του ΑΕΠ. Παρόλο δε που τα μέτρα της περιόδου 2010-2014 μείωσαν το εισόδημα των συνταξιούχων αθροιστικά κατά 45 δισ. ευρώ, δεν απέδωσαν, διότι η μείωση του ΑΕΠ ήταν ταχύτερη από τη μείωση της δαπάνης: Η δαπάνη συρρικνωνόταν μεν ως προς την ονομαστική της αξία, αλλά αυξανόταν ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Επιπροσθέτως, το δεύτερο Πρόγραμμα Προσαρμογής προέβλεψε το «κούρεμα» των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων μέσω του PSI και οδήγησε σε απώλεια 11 δισ. ευρώ, γεγονός που επηρέασε αρνητικά τόσο τη δυνητική ρευστότητα όσο και τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος.

Παράλληλα, η συρρίκνωση της απασχόλησης και του ΑΕΠ οδήγησαν σε πολύ δυσμενή θέση το ασφαλιστικό σύστημα, αφού οι πόροι του μειώνονταν (μείωση μισθών και απασχολουμένων), ενώ η δαπάνη αυξανόταν, λόγω των πρόωρων συνταξιοδοτήσεων. Έτσι, οι εισφορές μειώθηκαν και η ανάγκη για κρατική χρηματοδότηση αυξήθηκε, ενώ η μείωση του ΑΕΠ αύξανε την ποσοστιαία αποτύπωση της δαπάνης και την πίεση για νέες περικοπές, παρά τις δραματικές μειώσεις των συντάξεων.

Περίοδος 2015-2018

Μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος

Ο Ν. 4387/2016 αποτελεί την πρώτη συστηματική προσπάθεια αποκατάστασης της αξιοπιστίας και της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Για να επιτευχθεί αυτό, επιδιώχθηκε ο εξορθολογισμός του συστήματος: Δημιουργήθηκε ο Ενιαίος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ) και το Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης και Εφάπαξ Παροχών (ΕΤΕΑΕΠ) και, για πρώτη φορά, λειτουργεί ένας φορέας για την κύρια ασφάλιση και ένας για την επικουρική και τις εφάπαξ παροχές.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Έκθεση της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής του 2018, η συνταξιοδοτική δαπάνη περιορίζεται σε 12,5% του ΑΕΠ το 2050 και σε 10,6% του ΑΕΠ το 2070, συγκλίνοντας έτσι με τον μέσο όρο της ΕΕ. Το διάγραμμα δείχνει πώς η βιωσιμότητα του συστήματος επιτυγχάνεται χωρίς την εφαρμογή του Ν. 4472/2017, ο οποίος προέβλεπε από

01/01/2019 τη μείωση της επικουρικής σύνταξης στην περίπτωση που το σύνολο της κύριας και επικουρικής είναι χαμηλότερο από 1.300 ευρώ, καθώς και χωρίς την κατάργηση της προσωπικής διαφοράς των κύριων συντάξεων όσων συνταξιούχων έλαβαν σύνταξη πριν το 2016 στα επίπεδα που ορίζει ο νέος τρόπος υπολογισμού.

Επιπλέον, η εξέλιξη του ελλείμματος-πλεονάσματος των φορέων κύριας ασφάλισης την περίοδο των ετών 2014-2019 αποδεικνύει ότι υπάρχει σημαντική βελτίωση στην οικονομική ισορροπία του συστήματος. Συγκεκριμένα, από τα δεδομένα για το πλεόνασμα-έλλειμμα των φορέων κύριας ασφάλισης προκύπτει ότι το 2014, με 170 χιλιάδες εκκρεμείς συντάξεις κόστους 1,15 δισ. ευρώ, το έλλειμμα διαμορφώθηκε σε -742 εκατ. ευρώ, ενώ το 2018, με 89 χιλ. εκκρεμείς συντάξεις (52,3% των εκκρεμών του 2014) κόστους 363 εκατ. ευρώ (32% του κόστους των εκκρεμών συντάξεων του 2014), το πλεόνασμα ξεπέρασε το 1 δισ. ευρώ, καταγράφοντας αποτέλεσμα +1,76 δισ. ευρώ σε σχέση με το 2014.

Διάγραμμα 16: Συνολική δημόσια δαπάνη ασφαλιστικού συστήματος ως ποσοστό του Α.Ε.Π.

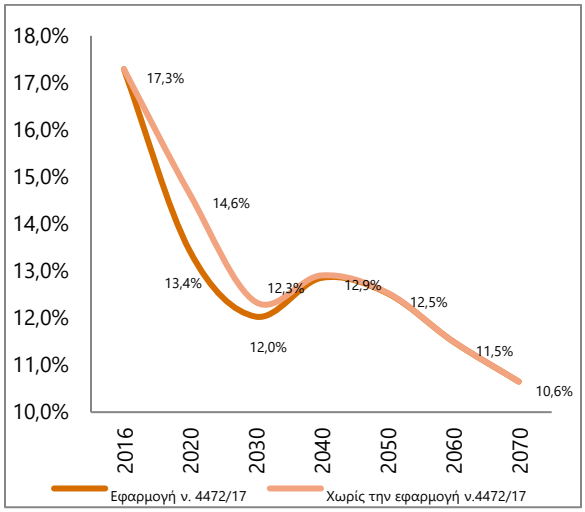

Πηγή: Έκθεση Αναλογιστικής Αρχής, 2018 (μη δημοσιευμένα στοιχεία υπ. Εργασίας).

Θεσπίστηκε η εθνική σύνταξη ύψους 384 ευρώ για όλους όσους έχουν πάνω από 20 χρόνια ασφάλισης, στην οποία προστίθεται το ανταποδοτικό σκέλος. Έτσι, η αναδιανεμητική λειτουργία του συστήματος βελτιώνεται σημαντικά, καθώς για λίγα χρόνια ασφάλισης και χαμηλά εισοδήματα προβλέπει, αναλογικά, υψηλότερα ποσοστά αναπλήρωσης. Μετά από δέκα χρόνια κρίσης η τρίτη ηλικία δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την απασχόλησή της, λόγω της υψηλής ανεργίας. Έτσι, διορθώνεται ο κατακερματισμός της απασχόλησης.

Συντάξεις

Ο αριθμός των εκκρεμών συνταξιοδοτικών παροχών τα έτη 2015-2018 συρρικνώθηκε σημαντικά. Την περίοδο από 1.1.2015 έως 31.3.2018 καταβλήθηκαν συνολικά 594 χιλ. συνταξιοδοτικές παροχές, εκ των οποίων 348 χιλ. κύριες συντάξεις, 170 χιλ. επικουρικές και 76 χιλ. εφάπαξ, με συνολική δαπάνη 3,8 δισ. ευρώ.

Έτσι, οι εκκρεμείς συνταξιοδοτικές παροχές μειώθηκαν από 386 χιλ. τον Δεκέμβριο του 2014 σε μόλις 210 χιλ. το 2018, δηλαδή κατά 45%. Ενώ στο μεσοδιάστημα καταβλήθηκαν πάνω από 455 χιλ. νέες αιτήσεις παροχών.
Συγκεκριμένα, οι εκκρεμείς κύριες συντάξεις μειώθηκαν από 169 χιλ. το 2014 σε 78,5 χιλ. το 2018 και στο μεσοδιάστημα καταβλήθηκαν 348 χιλ. Αντίστοιχα, οι εκκρεμείς επικουρικές μειώθηκαν από 154 χιλ. το 2014 σε 93 χιλ. το 2018 και στο μεσοδιάστημα καταβλήθηκαν 170 χιλ., ενώ τα εκκρεμή εφάπαξ μειώθηκαν επίσης από 63 χιλ. σε 39 χιλ. και στο μεσοδιάστημα καταβλήθηκαν 76 χιλ. εφάπαξ.

Παρότι μεταξύ 2015 και 2019 δεν υπήρξαν οριζόντιες περικοπές στις συντάξεις, παράγοντας της βιωσιμότητας και του πλεονάσματος υπήρξαν στοχευμένες παρεμβάσεις περιστολής στο εισόδημα ορισμένων κατηγοριών συνταξιούχων. Η μεγαλύτερη ήταν η πλήρης και οριστική κατάργηση του ΕΚΑΣ (σταδιακά, σε διάστημα τριών ετών, από 1/1/16 έως 31/12/19). Σε συνδυασμό με τον νέο τρόπο υπολογισμού της επικουρικής σύνταξης[21], εξοικονομήθηκε 1% δαπάνης του ασφαλιστικού ως ποσοστό του ΑΕΠ σε ετήσια βάση.

[21] Σε όλες τις επικουρικές συντάξεις επιβλήθηκε εισφορά υπέρ ασθένειας 6%, ενώ έγιναν περικοπές επικουρικών συντάξεων με προστασία των χαμηλών και μεσαίων συντάξεων, εφόσον επηρεάστηκαν τα ποσά που υπερέβαιναν αθροιστικά (κύρια και επικουρική) τα 1.300 ευρώ μεικτά.

Στις κύριες συντάξεις οι μειώσεις έφτασαν τις 2,0 ποσοστιαίες μονάδες, εξαιτίας της αύξησης της παρακράτησης της εισφοράς υγείας από 4% σε 6% στο καταβαλλόμενο ποσό της σύνταξης και όχι στο αρχικό.

Πίνακας 13: Μειώσεις κύριων συντάξεων την περίοδο 2015-2017

Έτος	Νόμος	Ποσοστό Μείωσης
2015	4336/2015	Αύξηση εισφοράς ασθένειας από 4% σε 6%.
2017	4387/2016	Επιβολή πλαφόν 2.000 ευρώ για μία σύνταξη και 3.000 ευρώ καθαρά για πολλαπλές συντάξεις.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας (μη δημοσιευμένα στοιχεία)

Πίνακας 14: Μειώσεις επικουρικών συντάξεων την περίοδο 2015-2017

Έτος	Νόμος	Ποσοστά Μείωσης
2015	4336/2015	Επιβολή Εισφοράς Ασθενείας 6%
2016	4387/2016	Επανα-υπολογισμός Επικουρικών και περικοπή του ποσού που αθροιστικά (κύρια και επικουρική) υπερβαίνει τα 1.300 ευρώ μεικτά.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας (μη δημοσιευμένα στοιχεία)

Μετά τη λήξη του 3ου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής κατέστη δυνατή η αποφυγή της κατάργησης της προσωπικής διαφοράς από 01/01/2019, όπως προβλεπόταν στο Ν. 4472/2017.

Την ίδια στιγμή, νομοθετήθηκαν μια σειρά από θετικά μέτρα όπως η απονομή προσωρινής σύνταξης στο 80% της οριστικής σε όσους υποβάλλουν ηλεκτρονικά αίτηση συνταξιοδότησης, η θέσπιση κατώτατων ορίων για τις συντάξεις χηρείας, που προβλέπει ελάχιστη σύνταξη 360 ευρώ για τη χήρα/το χήρο και 360 ευρώ για τα παιδιά, και η επαναφορά της σύνταξης χηρείας στο 70% της σύνταξης του θανόντα αντί για το 50% που είχε θεσμοθετηθεί με το Ν. 4387/2016. Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι θεσμοθετήθηκε δικαίωμα σύνταξης ανασφάλιστου υπερήλικα για τους ηλικιωμένους μη μισθωτούς που οφείλουν ασφαλιστικές εισφορές, αλλά πληρούν τα σχετικά εισοδηματικά κριτήρια.

Ίσως η πλέον εμβληματική παρέμβαση, μετά την ολοκλήρωση του 3ου Προγράμματος Προσαρμογής, ήταν η θεσμοθέτηση μόνιμης συνταξιοδοτικής παροχής («13η σύνταξη»), η οποία συνιστούσε το πρώτο μέτρο πολιτικής που, από την εκδήλωση της κρίσης, αύξανε καθολικά (δηλαδή αφορούσε σε όλους, έστω και με αναλογική κατανομή) τις αποδοχές των συνταξιούχων, αντιστρέφοντας την τάση καθολικών ή στοχευμένων μειώσεων που «εγκαινιάστηκε» το 2010.

Η «13η σύνταξη» από 1/1/20 καταργείται. Παράλληλα, ο νέος νόμος Ν. 4679/2020 εισάγει ένα σύστημα στο οποίο οι εισφορές για τους ελεύθερους επαγγελματίες είναι αποκομμένες από το εισόδημα αλλά με πλαφόν εισφορών που ευνοεί τα υψηλά εισοδήματα και επιβαρύνει τα χαμηλά. Στο όνομα της κεφαλαιοποίησης καταργεί κάθε αναδιανεμητικότητα του ασφαλιστικού συστήματος και περιορίζει τον κοινωνικό του χαρακτήρα.

5. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Δαπάνες για την εκπαίδευση

Οι συνολικές δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση αφορούν τόσο τις δαπάνες για όλα τα επίπεδα (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, μετα-δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια) όσο και τις δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη. Κατά τη διάρκεια των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής, οι δαπάνες για την παιδεία υπέστησαν σημαντικές μειώσεις, παρά το ότι η στήριξη της εκπαίδευσης είναι καίριας σημασίας για την επίτευξη βιώσιμων ρυθμών μεγέθυνσης και την αποκλιμάκωση της ανεργίας.

Την περίοδο 2010-2014 σημειώθηκαν οι μεγαλύτερες περικοπές, που σωρευτικά ανήλθαν σε 16,4%, ενώ τη διετία 2015-2016 οι μειώσεις άρχισαν να περιορίζονται ως συνέπεια της σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας, που δημιούργησε τις προϋποθέσεις αφενός για την αύξηση των δαπανών για την παιδεία, αφετέρου για μια σειρά πολιτικών ενίσχυσης της δημόσιας εκπαίδευσης,

Στο πλαίσιο αυτό, από το 2015 ξεκίνησε η επαναφορά των ειδικοτήτων που είχαν καταργηθεί στα ΕΠΑΛ, καθώς και η επιστροφή σχεδόν 2.000 εκπαιδευτικών που είχαν τεθεί σε διαθεσιμότητα. Επίσης, το 2019 ψηφίστηκαν[22] και δρομολογήθηκαν 4.500 διορισμοί στην ειδική και 10.500 στη γενική εκπαίδευση, που συμπεριλήφθηκαν στο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2019-2022, παρά τις δημοσιονομικές αντιξοότητες και τους μνημονιακούς περιορισμούς. Το τρέχον έτος έχουν πραγματοποιηθεί μόλις 1.040 προσλήψεις στην ειδική αγωγή.

Πίνακας 15: Δαπάνες για εκπαίδευση (σε εκατ. ευρώ)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
9.810	9.280	9.182	8.632	8.086	7.674	7.313	6.950	6.869	7.184

Πηγή: Eurostat, 2019

Παρά το γεγονός ότι ως ποσοστό του ΑΕΠ οι δαπάνες για την εκπαίδευση φαίνεται πως συγκλίνουν προς τον μέσο όρο της ευρωζώνης τα τελευταία χρόνια, η εικόνα αυτή είναι πλασματική, καθώς η αύξηση του ποσοστού οφείλεται στο γεγονός ότι η μείωση των δαπανών ήταν μικρότερη από την αντίστοιχη μείωση του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 17: Κρατικές δαπάνες για εκπαίδευση (% ΑΕΠ)

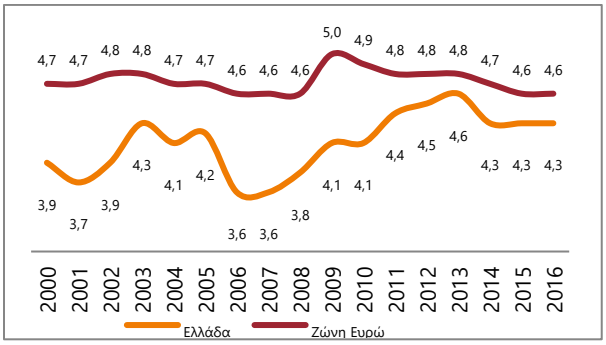

Πηγή: Eurostat, 2018

Δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη

Οι δαπάνες για Ε&Α ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα διαχρονικά βρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο από ό,τι στην ευρωζώνη. Το διάστημα 2008-2014 οι δαπάνες στην ευρωζώνη ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν, κατά μέσο όρο, τριπλάσιες αυτών της Ελλάδας, ενώ το διάστημα 2015-2017 η αναλογία περιορίστηκε στο διπλάσιο, καθώς τέθηκε σε εφαρμογή μια στρατηγική στήριξης της έρευνας μέσω και της αύξησης των δαπανών για Ε&Α.

Συνεχίζοντας την αυξητική πορεία των τελευταίων ετών, οι δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν για Ε&Α στην Ελλάδα το 2018 ήταν υψηλότερες κατά 6,9% σε σχέση με το 2017 και το 2017 κατά 15,9% σε σχέση με το 2016. Συγκεκριμένα, οι δαπάνες για Ε&Α στη χώρα μας ανήλθαν το 2018 σε 2.174,7 εκ. ευρώ, αυξημένες κατά 141,7 εκ. ευρώ σε σχέση με το 2017 (2.033,0 εκ. ευρώ). Οι δαπάνες Ε&Α συνυπολογίζονται στο ΑΕΠ της χώρας, καθώς, σύμφωνα με το αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Σύστημα Λογαριασμών ESA 2010, καταγράφονται ως δαπάνες παγίου κεφαλαίου.

Η αύξηση των δαπανών Ε&Α είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του Δείκτη Έντασης Ε&Α[23] από 1,01% το 2016

[22] Ν. 4589/2019: «Συνέργειες Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας με τα Τ.Ε.Ι. Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Παλλημνιακό Ταμείο κι άλλες διατάξεις»

[23] Ο δείκτης, που εξάγεται από τα στατιστικά στοιχεία Ε&Α ως το ποσοστό (%) των δαπανών Ε&Α επί του ΑΕΠ (R&D intensity), αποτυπώνει το στόχο της στρατηγικής ΕΕ2020 για

σε 1,13% το 2017 και σε 1,18% το 2018 (αύξηση κατά 0,05 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2017).

Πίνακας 16: Συνολικές δαπάνες για Ε&Α και δείκτης έντασης Ε&Α

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Δαπάνες Ε&Α (εκ. ευρώ)	1.391	1.337	1.465	1.488	1.703,8	1.754,2	2.033,0	2.174,7
Δείκτης Έντασης Ε&Α	0,67%	0,70%	0,81%	0,84%	0,97%	1,01%	1,13%	1,18%

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2019

Η αυξητική πορεία των δαπανών για Ε&Α, τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα, κατά την τριετία 2015-2017 δείχνει ότι η Ελλάδα ήδη από το 2018 πλησιάζει τον εθνικό στόχο της στρατηγικής *Ευρώπη 2020* για δείκτη έντασης Ε&Α ίσο με 1,2% που έχει τεθεί για το 2020.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες με τη μεγαλύτερη αύξηση στο δείκτη έντασης Ε&Α (σε ποσοστιαίες μονάδες) μεταξύ 2007 και 2017 και συγκεκριμένα κατά 0,55 μονάδες (από 0,58 το 2007 σε 1,13 το 2017). Επίσης, η Αυστρία και το Βέλγιο (με 0,74 μονάδες), η Γερμανία (0,57 μονάδες), η Δανία (0,54), η Τσεχία (0,48 μονάδες), η Πολωνία (0,47) και η Σλοβενία (0,44 μονάδες).

Διάγραμμα 18: Δαπάνες Ε&Α ανά τομέα σε Ελλάδα και ευρωζώνη (% ΑΕΠ)

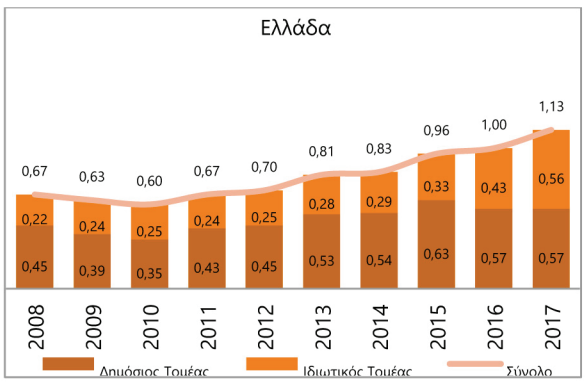

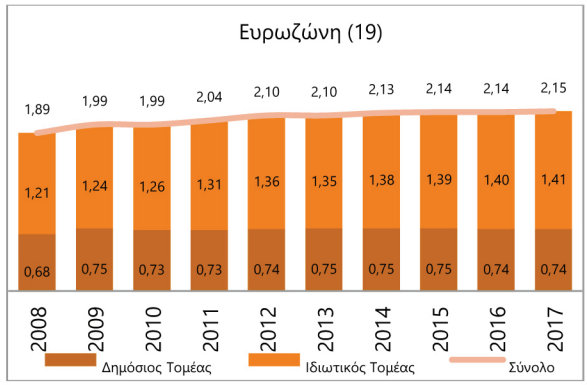

Πηγή: Eurostat

Στην Ελλάδα διαχρονικά διαπιστώνεται μια ιδιαιτερότητα σε ό,τι αφορά τη σύνθεση των δαπανών για Ε&Α. Έτσι, ενώ στις χώρες της ευρωζώνης ιδιωτικές δαπάνες για Ε&Α είναι, κατά μέσο όρο, σχεδόν υπερδιπλάσιες των δημοσίων, στην Ελλάδα οι δημόσιες δαπάνες αποτελούσαν παραδοσιακά την κύρια πηγή χρηματοδότησης της Ε&Α. Κατά μέσο όρο, λοιπόν, το διάστημα 2008-2014 οι ιδιωτικές δαπάνες ήταν οι μισές των δημοσίων, ενώ το διάστημα 2015-2017 ανήλθαν περίπου στο 75% των δημοσίων, λόγω της αύξησης του ιδιωτικού σκέλους. Ειδικότερα το 2017, οι δαπάνες δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για Ε&Α ήταν σχεδόν ισάξιες.

Προσωπικό Έρευνα και Ανάπτυξη[24]

Στο προσωπικό Ε&Α περιλαμβάνονται όλα τα άτομα που συμβάλλουν άμεσα στην πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων Ε&Α. Διακρίνονται δύο κύριες κατηγορίες, οι ερευνητές και το λοιπό προσωπικό Ε&Α.

Σύμφωνα με τα προκαταρκτικά στοιχεία, το συνολικό προσωπικό σε Ε&Α στην Ελλάδα το 2018 ήταν 51.092 ΙΠΑ (Ισοδύναμα Πλήρους Απασχόλησης), παρουσιάζοντας αύξηση κατά 7,4% σε σχέση με το 2017. Αύξηση, επίσης, παρουσιάζεται στην κατηγορία των ερευνητών, οι οποίοι το 2018 ανέρχονται σε 36.646 ΙΠΑ, αυξημένοι κατά 4,7% σε σχέση με το 2017.

την επίτευξη επενδύσεων σε Ε&Α σε ποσοστό 3% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

[24] Βασικοί Δείκτες Έρευνας & Ανάπτυξης για δαπάνες και προσωπικό το 2018 στην Ελλάδα, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

σε 1,13% το 2017 και σε 1,18% το 2018 (αύξηση κατά 0,05 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2017).

Πίνακας 16: Συνολικές δαπάνες για Ε&Α και δείκτης έντασης Ε&Α

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Δαπάνες Ε&Α (εκ. ευρώ)	1.391	1.337	1.465	1.488	1.703,8	1.754,2	2.033,0	2.174,7
Δείκτης Έντασης Ε&Α	0,67%	0,70%	0,81%	0,84%	0,97%	1,01%	1,13%	1,18%

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2019

Η αυξητική πορεία των δαπανών για Ε&Α, τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα, κατά την τριετία 2015-2017 δείχνει ότι η Ελλάδα ήδη από το 2018 πλησιάζει τον εθνικό στόχο της στρατηγικής *Ευρώπη 2020* για δείκτη έντασης Ε&Α ίσο με 1,2% που έχει τεθεί για το 2020.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες με τη μεγαλύτερη αύξηση στο δείκτη έντασης Ε&Α (σε ποσοστιαίες μονάδες) μεταξύ 2007 και 2017 και συγκεκριμένα κατά 0,55 μονάδες (από 0,58 το 2007 σε 1,13 το 2017). Επίσης, η Αυστρία και το Βέλγιο (με 0,74 μονάδες), η Γερμανία (0,57 μονάδες), η Δανία (0,54), η Τσεχία (0,48 μονάδες), η Πολωνία (0,47) και η Σλοβενία (0,44 μονάδες).

Διάγραμμα 18: Δαπάνες Ε&Α ανά τομέα σε Ελλάδα και ευρωζώνη (% ΑΕΠ)

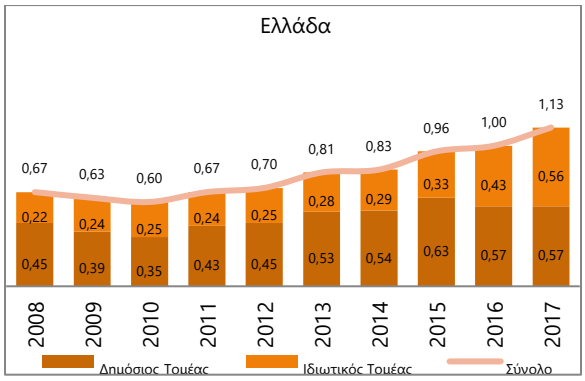

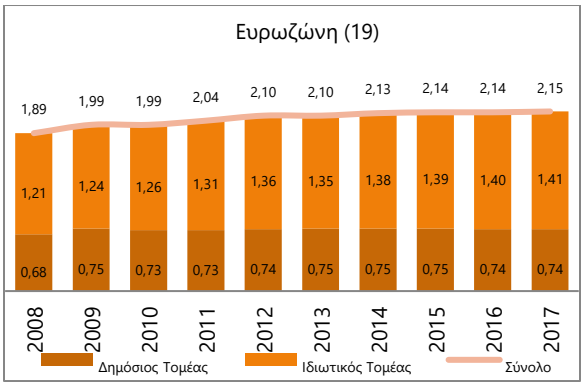

Πηγή: Eurostat

Στην Ελλάδα διαχρονικά διαπιστώνεται μια ιδιαιτερότητα σε ό,τι αφορά τη σύνθεση των δαπανών για Ε&Α. Έτσι, ενώ στις χώρες της ευρωζώνης ιδιωτικές δαπάνες για Ε&Α είναι, κατά μέσο όρο, σχεδόν υπερδιπλάσιες των δημοσίων, στην Ελλάδα οι δημόσιες δαπάνες αποτελούσαν παραδοσιακά την κύρια πηγή χρηματοδότησης της Ε&Α. Κατά μέσο όρο, λοιπόν, το διάστημα 2008-2014 οι ιδιωτικές δαπάνες ήταν οι μισές των δημοσίων, ενώ το διάστημα 2015-2017 ανήλθαν περίπου στο 75% των δημοσίων, λόγω της αύξησης του ιδιωτικού σκέλους. Ειδικότερα το 2017, οι δαπάνες δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για Ε&Α ήταν σχεδόν ισάξιες.

Προσωπικό Έρευνα και Ανάπτυξη[24]

Στο προσωπικό Ε&Α περιλαμβάνονται όλα τα άτομα που συμβάλλουν άμεσα στην πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων Ε&Α. Διακρίνονται δύο κύριες κατηγορίες, οι ερευνητές και το λοιπό προσωπικό Ε&Α.

Σύμφωνα με τα προκαταρκτικά στοιχεία, το συνολικό προσωπικό σε Ε&Α στην Ελλάδα το 2018 ήταν 51.092 ΙΠΑ (Ισοδύναμα Πλήρους Απασχόλησης), παρουσιάζοντας αύξηση κατά 7,4% σε σχέση με το 2017. Αύξηση, επίσης, παρουσιάζεται στην κατηγορία των ερευνητών, οι οποίοι το 2018 ανέρχονται σε 36.646 ΙΠΑ, αυξημένοι κατά 4,7% σε σχέση με το 2017.

την επίτευξη επενδύσεων σε Ε&Α σε ποσοστό 3% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

[24] Βασικοί Δείκτες Έρευνας & Ανάπτυξης για δαπάνες και προσωπικό το 2018 στην Ελλάδα, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

Πίνακας 18: Προσωπικό Ε&Α (σε Ισοδύναμα Πλήρους Απασχόλησης), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ερευνητές	24.674	24.800	29.228	29.877	34.708	29.403	35.000	36.646
Προσωπικό Ε&Α	36.913	37.361	42.188	43.316	49.658	41.790	47.585	51.092

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2019

Πηγές χρηματοδότησης δαπανών Ε&Α

- Η χρηματοδότηση από τις επιχειρήσεις που διατέθηκε για δαπάνες Ε&Α ανεξαρτήτως τομέα εκτέλεσης το 2018 ανέρχεται σε 926,23 εκ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 1,5% σε σχέση με το 2017.
- Η χρηματοδότηση από το κράτος ανέρχεται σε 883,33 εκ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση 15,2% σε σχέση με το 2017.

Σε σχέση με τις κυριότερες επιμέρους πηγές που συγκροτούν την κρατική χρηματοδότηση:

- Ο τακτικός προϋπολογισμός χρηματοδότησε το 2018 δαπάνες Ε&Α ύψους 629,87 εκ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 7,0% σε σχέση με το 2017.
- Το ΕΣΠΑ χρηματοδότησε το 2018 δαπάνες Ε&Α ύψους 149,80 εκ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 107,0% σε σχέση με το 2017.
- Οι λοιπές πηγές, κυρίως το εθνικό σκέλος του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, χρηματοδότησαν το 2018 δαπάνες ύψους 103,66 εκ. ευρώ, παρουσιάζοντας μείωση κατά -2,0% σε σχέση με το 2017.

Πρόωρη εγκατάλειψη εκπαίδευσης/κατάρτισης και δείκτες NEET[25]

Καθώς οι απαιτήσεις των σύγχρονων οικονομιών/κοινωνιών για ένα όλο και περισσότερο τεχνικά και θεωρητικά εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό αυξάνονται, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον η παρακολούθηση των τάσεων που διαμορφώνονται κατά την κρίσιμη μετα-λυκειακή περίοδο. Η πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης/κατάρτισης όπως και η απόσυρση νέων ανθρώπων τόσο από την εκπαίδευση όσο και από την απασχόληση αποτελούν φαινόμενα που τείνουν να εντείνονται σε περιόδους οικονομικής κρίσης, με δυσμενείς επιπτώσεις που μετατίθενται στο μέλλον τόσο σε προσωπικό όσο και συλλογικό επίπεδο.

Πριν από την έναρξη της κρίσης, το ποσοστό των νέων ηλικίας 15-24 που βρισκόταν εκτός απασχόλησης, κατάρτισης και εκπαίδευσης στην Ελλάδα ήταν στα ίδια περίπου επίπεδα με αυτά του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (12,4% το 2009). Ωστόσο, με το ξέσπασμα της κρίσης, το ποσοστό αυτό εκτινάχθηκε στην Ελλάδα για να φτάσει στο μέγιστο σημείο το 2013 (20,4%).

Έκτοτε παρουσιάζει τάσεις υποχώρησης (από 19,1% το 2014 σε 17,2% το 2015 και 15,8% το 2016), ενώ το 2018 ο δείκτης NEET υποχώρησε στο 14,1% από 15,3% το 2017, με τον αντίστοιχο δείκτη της ΕΕ-28 να εμφανίζεται και αυτός μειωμένος στο 10,5% το 2018 από 10,9% το 2017.

Πολιτικές που συνέβαλαν στα παραπάνω ήταν η προαγωγή και αναβάθμιση της εργασίας των νέων μέσω της προστασίας των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και των εργασιακών δικαιωμάτων, η πάταξη της εργασιακής αυθαιρεσίας (ΣΕΠΕ), η καταπολέμηση της ανεργίας, η άμεση καταπολέμηση περιστατικών βίας και ρατσισμού, η ανάπτυξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και οι δράσεις στήριξης της νεανικής επιχειρηματικότητας. Επίσης, οι προσπάθειες για ίση πρόσβαση όλων στην εκπαίδευση και την εργασία, ανεξαρτήτως ταυτότητας φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, εθνικότητας ή αναπηρίας, η καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων, που συνεχίζουν να αποτελούν σημαντικό πρόβλημα για την Ελλάδα, η στήριξη του δημόσιου συστήματος εκπαίδευσης και, γενικότερα, η ενίσχυση του κοινωνικού κράτους,

[25] Not in Education, Employment, or Training

Διάγραμμα 19: Νέοι ηλικίας 15-24 που βρίσκονται εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης, κατάρτισης (NEET)

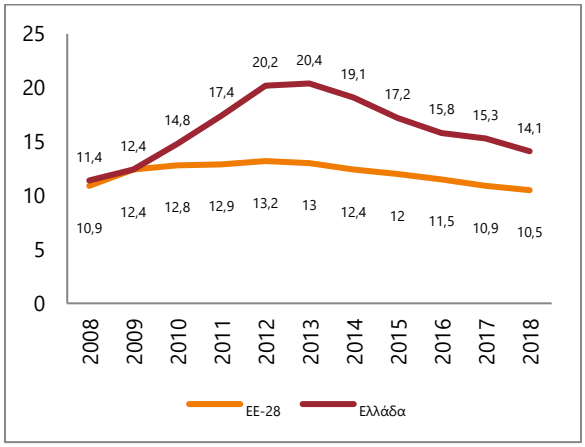

Πηγή: Eurostat

Παράλληλα, παρατηρούμε έντονη πτωτική τάση του ποσοστού των νέων ηλικίας 18-24 ετών με πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης/κατάρτισης, εντονότερη στην Ελλάδα σε σχέση με την ΕΕ-28. Το 2018 ο μέσος όρος στην ΕΕ-28 ανέρχεται στο 10,6%, ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται στο 4,9%. Το ποσοστό για τους άνδρες διαμορφώνεται στο 5,9% και για τις γυναίκες στο 4,9%.

Αξίζει να τονιστεί η έντονη πτωτική τάση του δείκτη πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης/κατάρτισης στις γυναίκες τα τελευταία έτη στη χώρα μας, πράγμα που επιβεβαιώνει τις προσπάθειες για ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην εργασία.

Διάγραμμα 20: Δείκτης πρόωρης εγκατάλειψης εκπαίδευσης/ κατάρτισης ανά φύλο (18-24 ετών)

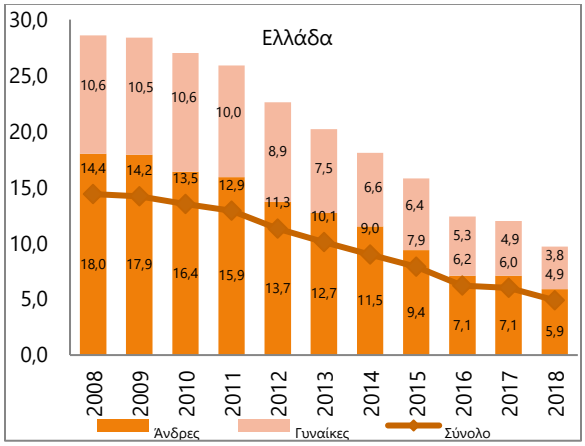

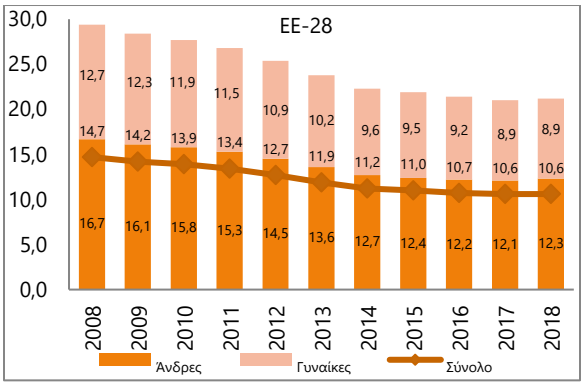

Πηγή: Eurostat

Λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω δείκτες, αξίζει να σημειωθεί ότι πρόσφατα τέθηκαν σε εφαρμογή μια σειρά από πολιτικές που θέτουν επιπρόσθετα εμπόδια στην πρόσβαση στην εκπαίδευση.

Από το τρέχον έτος καταργούνται η ελεύθερη πρόσβαση σε πανεπιστήμια με το απολυτήριο Λυκείου (πράσινες σχολές) και τα διετή προγράμματα σπουδών για αποφοίτους των ΕΠΑΛ στα ΑΕΙ (πρόσβαση με απολυτήριο), ενώ επαναφέρεται η βάση του 10, δίνοντας το δικαίωμα σε οποιοδήποτε ίδρυμα να αποφασίζει για ακόμα υψηλότερη βάση.

Παράλληλα, περιορίζεται ο αριθμός των εισακτέων σε δημόσια πανεπιστήμια, αναστέλλεται η λειτουργία 38 νέων πανεπιστημιακών Τμημάτων σε 11 ΑΕΙ και εξισώνονται επαγγελματικά τα πτυχία των κολεγίων με των ελληνικών ΑΕΙ. Υπολογίζεται ότι αυτές οι εξελίξεις πρόκειται να οδηγήσουν περίπου 30.000 υποψηφίους εκτός δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

6. ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ

Ο Δείκτης Αντίληψης της Διαφθοράς (CPI[26]) αντικατοπτρίζει σε ποιον βαθμό αντιλαμβάνεται ο πληθυσμός τη διαφθορά στη χώρα του και κατατάσσει τις υπό εξέταση χώρες σε μια κλίμακα από το 0, που ισοδυναμεί με απόλυτη διαφθορά, έως το 100, που σημαίνει μηδενικά επίπεδα.

Στις πρώτες θέσεις της κατάταξης και για το 2019 βρίσκονται Δανία και Νέα Ζηλανδία, ενώ ακολουθούν Φινλανδία, Σιγκαπούρη, Σουηδία και Ελβετία. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε τέσσερις από τις χώρες του G7 –και συγκεκριμένα στις ΗΠΑ, τον Καναδά, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία– ο σχετικός δείκτης έχει επιδεινωθεί. Στον αντίποδα, βρίσκεται η Ισπανία, η οποία σημείωσε βελτίωση της τάξης των 4 ποσοστιαίων μονάδων.

Το 2019 καταγράφηκε σημαντική βελτίωση στην Ελλάδα, η οποία, συγκεντρώνοντας 48 βαθμούς, κατατάσσεται πλέον στην 60ή θέση[27].

Η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Ρουμανία, η Κροατία και η Ελλάδα είναι οι πέντε χώρες της ΕΕ που βρίσκονται κάτω από το όριο του 50% σε ό,τι αφορά την αποτελεσματική αντιμετώπιση της διαφθοράς κατά το 2019.

Ιστορική εξέλιξη

Η διαχρονική εξέλιξη των δεικτών διαφθοράς και των δεικτών που σχετίζονται με τη διαφθορά δείχνει ότι αυτή αυξάνεται τα πρώτα έτη μετά την έναρξη της ελληνικής κρίσης (από το 2009 έως το 2013). Ωστόσο, από το 2013 έως το 2017 η διαφθορά φαίνεται να μειώνεται, αν και παραμένει σε υψηλά επίπεδα. Αυτό που επηρεάζει την διαφθορά δεν είναι το μέγεθος του δημοσίου τομέα, αλλά η έλλειψη αποτελεσματικότητας, η χαμηλή ποιότητα των υπηρεσιών του δημοσίου κ.λπ.

Διάγραμμα 21: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Αντίληψης της Διαφθοράς (CPI) της Ελλάδας (1995-2018)

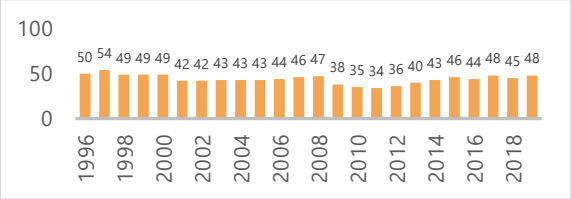

Πηγή: Transparency International, 2019

Σημαντικός δείκτης διαφθοράς είναι και ο Δείκτης Ελευθερίας από τη Διαφθορά. Η τελική βαθμολογία του προκύπτει από το Δείκτη Αντίληψης της Διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας και από πληροφορίες από διεθνείς κι αξιόπιστες πηγές. Ο υψηλότερος δείκτης σημαίνει μικρότερα επίπεδα διαφθοράς. Κι αυτός ο δείκτης κινείται σε χαμηλά επίπεδα από την έναρξη της ελληνικής κρίσης έως το 2015, υποδηλώνοντας υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς, ενώ από το 2015 έως το 2017 είναι αρκετά υψηλός, υποδηλώνοντας χαμηλότερο επίπεδο διαφθοράς.

Ένας ακόμα δείκτης που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το παγκόσμιο βαρόμετρο της διαφθοράς.

Πίνακας 18: Ποσοστό νοικοκυριών που δωροδόκησαν στην Ελλάδα (%)

	2004	2005	2006	2007	2009	2013	2016
%	11	12	17	27	18	22	10

Πηγή: Global Barometer of Corruption

Σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα, η διαφθορά στον δημόσιο τομέα φαίνεται να αυξάνεται τα πρώτα έτη της ελληνικής κρίσης. Μεγέθη όπως η φτώχεια και οι ανισότητες (όπως θα δούμε παρακάτω) μας δείχνουν ότι η οικονομική κρίση επηρέασε τη διαφθορά στο δημόσιο. Τα τελευταία όμως έτη (2016-2019) το φαινόμενο αυτό φαίνεται να αντιμετωπίζεται και, για τον λόγο αυτό, εμφανίζονται συγκριτικά μικρότερα επίπεδα διαφθοράς σε σχέση με τα πρώτα έτη.

Σημαντικό ρόλο παίζει η ίδρυση φορέων όπως η Γενική Γραμματεία Καταπολέμησης της Διαφθοράς και η σύσταση της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας (Ν. 4622/2019), η δημιουργία ολοκληρωμένων στρατηγικών κατά της διαφθοράς, η ανάπτυξη ηλεκτρονικών συναλλαγών δημοσίων υπηρεσιών κ.ά.

[26] Corruption Perceptions Index

[27] Έκθεση της Διεθνούς Διαφάνειας για το 2019

7. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ- ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Η αποτύπωση της κατάστασης στο περιβάλλον συνεχίζει να αποτελεί πρόσκληση, καθώς τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο δεν υφίστανται αξιόπιστοι δείκτες παρακολούθησης (monitoring indicators) της υπάρχουσας κατάστασης για όλες τις θεματικές. Οι διαθέσιμες στατιστικές προέρχονται από ετήσιες ή πολυετείς εκθέσεις διεθνών, ευρωπαϊκών ή εθνικών φορέων με στοιχεία τα οποία χρήζουν σημαντικής ποιοτικής βελτίωσης.

Κλιματική Αλλαγή

Η χώρα μας βρίσκεται σε περιοχή υψηλής τρωτότητας (Μεσόγειος) από τη συντελούμενη κλιματική αλλαγή, η οποία αποτελεί αναμφισβήτητα το σημαντικότερο περιβαλλοντικό ζήτημα σε παγκόσμιο επίπεδο, το οποίο μάλιστα αναμένεται να ενταθεί τα επόμενα έτη.

Το 2016 θεσμοθετήθηκε η Εθνική Στρατηγική για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (ΕΣΠΚΑ)[28], θέτοντας το γενικό πλαίσιο προσαρμογής σε εθνικό επίπεδο. Η Εθνική Στρατηγική έχει 10ετή ορίζοντα (έως το 2026, οπότε και θα επαναπροσδιοριστεί και αναδιαμορφωθεί).

Διαμορφώθηκε το 2019 και αναθεωρήθηκε το 2020 το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ), το οποίο περιέχει συγκεκριμένους στόχους για το 2030 στην κατεύθυνση της απολιγνιτοποίησης, της σταδιακής αποδέσμευσης της χώρας από τα ορυκτά καύσιμα, κάτι που αναμένεται να συμβάλει στη μείωση των αερίων του θερμοκηπίου, και, τέλος, της αύξησης του μεριδίου συμμετοχής των ΑΠΕ (κατ' ελάχιστον 35%).

Συστάθηκε και συγκροτήθηκε Εθνικό Συμβούλιο για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή[29], το οποίο συνεδρίασε για πρώτη φορά στις 26/07/2018. Πλέον το Συμβούλιο έχει κεντρικό ρόλο σε θέματα προσαρμογής στη χώρα μας.

Συστάθηκε και συγκροτήθηκε Ειδική Επιστημονική Επιτροπή για την Αντιμετώπιση της Κλιματικής Αλλαγής (Ν. 4638/2019) με κύρια αποστολή τη διαμόρφωση πολιτικών αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και το συνδυασμό τους με τα μέτρα προσαρμογής σε αυτή.

Από τον Ιανουάριο του 2019 υλοποιείται το στρατηγικής σημασίας ευρωπαϊκό έργο LIFE-IP AdaptInGR (LIFE IPC GR 006) ύψους 14 εκ. ευρώ, το οποίο αναμένεται να βοηθήσει στην ολοκλήρωση των ΠεΣΠΚΑ, καθώς και στον καλύτερο συντονισμό και παρακολούθηση της υλοποίησης της ΕΣΠΚΑ. Στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου, θα προωθηθούν πιλοτικές δράσεις προσαρμογής σε 3 Περιφέρειες (Στερεάς Ελλάδας, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίων Νήσων) και 5 Δήμους (Κατερίνης, Αγίων Αναργύρων, Ρόδου, Λαρισαίων και Κομοτηνής), με στόχο να αναπαραχθούν και σε άλλες περιφέρειες και δήμους της χώρας.

Επιπρόσθετα, εκπονούνται σχέδια διαχείρισης πλημμυρών σε περιφερειακό επίπεδο, τρία από τα οποία θεσμοθετήθηκαν πρόσφατα (για τα υδατικά διαμερίσματα Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, Αττικής και Δυτικής Στερεάς Ελλάδας[30]).

Ωστόσο, υπάρχουν ακόμα σημαντικά προβλήματα όπως οι καθυστερήσεις τόσο στη διαμόρφωση των Περιφερειακών Σχεδίων για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (ΠεΣΠΚΑ) όσο και στη διαμόρφωση αξιόπιστων και μετρήσιμων δεικτών παρακολούθησης της προσαρμογής σε εθνικό επίπεδο.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η πρωτοβουλία του Συμφώνου των Δημάρχων (Covenant of Mayors for Climate and Energy initiative) δεν έχει υλοποιηθεί από όλους τους δήμους της χώρας. Συγκεκριμένα, 121 δήμοι σε εθνικό επίπεδο (κάτι παραπάνω από το 1/3 των καλλικρατικών δήμων) συμμετέχουν σε αυτή την πρωτοβουλία, έχοντας διαμορφώσει ή έχοντας υπό διαμόρφωση σχέδιο δράσης μετριασμού κυρίως των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και όχι προσαρμογής. Τονίζεται ότι μεγάλο μέρος των δήμων της χώρας δεν συμμετέχει στην πρωτοβουλία ή δεν έχει διαμορφώσει σαφές σχέδιο δράσης, ενώ μετά το 2020 θα πρέπει να υπάρξει πλέον σχέδιο δράσης τόσο προσαρμογής όσο και μετριασμού.

Κυκλική Οικονομία

[28] Ν. 4414/2016, άρ. 45

[29] Με Υπουργική Απόφαση 34768/2017 (ΦΕΚ Β΄ 3246)

[30] ΦΕΚ Β' 2682/6.07.2018, ΦΕΚ Β' 2693/06.07.2018 και ΦΕΚ Β' 2686/06.07.2018

Για το 2018 (με σημείο αναφοράς το 2014), με βάση του ευρωπαϊκούς δείκτες παρακολούθησης της κυκλικής οικονομίας, η χώρα μας βρίσκεται σε χαμηλές θέσεις σε σχέση με τα υπόλοιπα 28 κράτη-μέλη.
Σε ό,τι αφορά τις ποσότητες παραγωγής αστικών αποβλήτων (άτομο/έτος), η Ελλάδα κατατάσσεται στην 11η θέση, με 498 kg/άτομο (504 kg/άτομο το 2017), γεγονός που επιβεβαιώνει την κυριαρχία του υπερκαταναλωτικού προτύπου.

Το πρόβλημα είναι λιγότερο έντονο στην παραγωγή διατροφικών αποβλήτων, με 80 kg ανά άτομο/έτος, με τη χώρα να βρίσκεται στην 23η θέση.

Οι επιδόσεις στα ποσοστά ανακύκλωσης των δήμων είναι εξαιρετικά απογοητευτικές, καθώς μόλις το 17% των αστικών αποβλήτων ανακυκλώνονται στην παρούσα φάση (24η θέση).

Ως προς τα ποσοστά εμπορεύσιμων αγαθών τα οποία είναι εμπορεύσιμες πρώτες ύλες, η χώρα μας βρίσκεται στην 22η θέση, με μόλις το 0,14% αυτών να διακινούνται, ενώ σε ποσοστά επαναχρησιμοποίησης υλών βρισκόμαστε στην τελευταία θέση σε σύνολο 27 κρατών-μελών, με ποσοστό επαναχρησιμοποίησης μόλις 1%.

Τέλος, η Ελλάδα κατατάσσεται σε μεσαία θέση σε ό,τι αφορά τις επενδύσεις σε σχετικούς τομείς, με μόλις 0,6% εκατ. ευρώ/έτος[31].

Μεταξύ 2015-2019 σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της κυκλικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώθηκε και βρίσκεται υπό υλοποίηση η Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία, η οποία εγκρίθηκε από το Κυβερνητικό Συμβούλιο Οικονομικής Πολιτικής (ΚΥΣΟΙΠ) τον Φεβρουάριο του 2018. Το σχέδιο περιλαμβάνει δράσεις σε 4 άξονες:

- Κανονιστικές και νομοθετικές ρυθμίσεις
- Δράσεις βελτίωσης της χρηματοδότησης
- Δράσεις τεχνογνωσίας και ενημέρωσης
- Δράσεις διακυβέρνησης

Στόχος του σχεδίου είναι η επιτάχυνση των δράσεων κυκλικής οικονομίας και η απελευθέρωση αναπτυξιακού δυναμικού.

Επίσης, θεσμοθετήθηκε νέο πλαίσιο σχετικά με τη λειτουργία των ΟΤΑ (Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης), ΦΟΔΣΑ (Φορέας Διαχείρισης Στέρεων Αποβλήτων) και των ενεργειακών κοινοτήτων (Κλεισθένης Ι). Επιπλέον, θεσμοθετήθηκε υποχρεωτική διαλογή για όλους τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι οποίοι όφειλαν, εντός του 2018, να εφαρμόσουν τη διαλογή στην πηγή για όλο το οργανικό τμήμα των απορριμμάτων (τρόφιμα και πράσινα απόβλητα κήπων). Ως προς το θέμα αυτό αναμένονται νέες κανονιστικές παρεμβάσεις σχετικά με την ανακύκλωση υλικών κ.λπ.

Από το 2018 επιβλήθηκε περιβαλλοντικό τέλος για τις λεπτές πλαστικές σακούλες μεταφοράς προκειμένου να μειωθεί η κατανάλωση και να ευνοηθεί η χρήση επαναχρησιμοποιήσιμων.

Επίσης, θεσμοθετήθηκε νέο πλαίσιο σύστασης και λειτουργίας των επιχειρήσεων Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ), το οποίο αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια ανάπτυξης της οικονομίας προς αυτή την κατεύθυνση. Οι ΚΑΛΟ μπορούν να αποτελέσουν σημαντική κινητήρια δύναμη της κυκλικής οικονομίας σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τέλος, το 2019 ιδρύθηκε η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα, η οποία, μεταξύ άλλων, έχει ως προτεραιότητα τη χρηματοδότηση και προώθηση της κυκλικής οικονομίας σε εθνικό επίπεδο.

Εκπομπές Αερίων του Θερμοκηπίου (ΕΑΘ)[32]

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ο τρίτος μεγαλύτερος παραγωγός αερίων θερμοκηπίου στον κόσμο, μετά την Κίνα και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ ακολουθούν η Ινδία και η Ιαπωνία (2015).

Εντός της ΕΕ οι έξι μεγαλύτεροι ρυπαντές το 2017 ήταν η Γερμανία, η Βρετανία , η Γαλλία, η Ιταλία, η Πολωνία και η Ισπανία. Ο κλάδος της ενέργειας ήταν υπεύθυνος για το 80,7% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στην ΕΕ το 2015, ενώ η γεωργία για το 8,72%, η βιομηχανία για το 7,82% και τα απόβλητα για το 2,75%.

Το 2008 η ΕΕ έθεσε ως στόχο τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κατά 20% σε σύγκριση

[31] Πηγή: Politico,2018

[32] Πηγή: Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, 2020

με τα επίπεδα του 1990. Τα στοιχεία είναι πολύ θετικά σχετικά με την επίτευξη αυτού του στόχου: το 2015 το ποσοστό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα στην ΕΕ αντιπροσώπευε πτώση της τάξης του 22% σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990.

Το 2014 η ΕΕ έθεσε νέο στόχο για τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κατά τουλάχιστον 40% έως το 2030 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990, ενώ οι εκτιμήσεις των κρατών-μελών είναι 26% χαμηλότερες το 2020 απ' ό,τι το 1990. Ωστόσο, οι πρώτες εκτιμήσεις δείχνουν ότι οι εκπομπές αερίων αυξήθηκαν το 2017.

Στην Ελλάδα το 2015 οι συνολικές ΕΑΘ, εξαιρώντας τη συνεισφορά του τομέα χρήσης γης, αλλαγής χρήσης γης και δασοπονίας (LULUCF), ανήλθαν σε 95,7 Mt CO_2, μειωμένες κατά 7,1% σε σχέση με το έτος βάσης 1990. Σε σχέση με το αμέσως προηγούμενο έτος η μείωση ανέρχεται σε 3,6%, ενώ το 2016 οι εκπομπές εξακολούθησαν να μειώνονται κατά 3.703 kt CO_2 σε σχέση με το 2015 (4η μεγαλύτερη μείωση στην ΕΕ μετά το Ην. Βασίλειο, την Ισπανία και Ιταλία με στοιχεία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος). Το 2017 συνεχίστηκε η προσπάθεια για περαιτέρω μείωση και οι συνολικές ΕΑΘ ανήλθαν σε 95,4 Mt CO_2.

Φύση και Βιοποικιλότητα

Η πρόοδος της χώρας στον τομέα της διατήρησης της φύσης και της βιοποικιλότητας αποτυπώνεται σε 12 δείκτες, σύμφωνα με τους οποίους η κατάσταση της φύσης και της βιοποικιλότητας στην Ελλάδα φαίνεται πως είναι ικανοποιητική σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Η χώρα μας έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο στις δράσεις για την προστασία του βιολογικού και γεωλογικού της κεφαλαίου μέσω των προστατευόμενων περιοχών.

Σημαντικότερη αλλαγή αποτελεί η αύξηση των μεταβατικών δασικών εκτάσεων και των περιοχών με πολύ αραιή βλάστηση. Συγκεκριμένα, οι δασικές εκτάσεις που χάθηκαν μετατράπηκαν ως επί το πλείστον σε μεταβατικές δασικές εκτάσεις (57,7%) και περιοχές με πολύ αραιή βλάστηση (33,4%).

Οι κάτοικοι της Ελλάδας καταναλώνουν περιβαλλοντικά περισσότερα από όσα παράγει η χώρα, ώστε, σε παγκόσμιο επίπεδο, θα απαιτούνταν έκταση 2,47 φορές μεγαλύτερη της επιφάνειας της Γης για την κάλυψη των καταναλωτικών αναγκών τους. Το έτος 2013 το οικολογικό έλλειμμα της Ελλάδας ήταν -2,71 Gha/άτομο, υπερδιπλάσιο του αντίστοιχου παγκόσμιου μέσου όρου. Η Ελλάδα καταλαμβάνει την πρώτη θέση στην αύξηση των τεχνητών επιφανειών κατά την τελευταία τριετία 2012-2015. Υπάρχει επομένως έντονη ανάγκη για κατάλληλο χωροταξικό σχεδιασμό στη χώρα, με στόχο τη μείωση της κάλυψης των τεχνητών επιφανειών σε εθνική κλίμακα.

Η συνολική επιφάνεια των εθνικά προστατευόμενων περιοχών παρουσιάζει διαχρονικά εκθετική αύξηση στην Ελλάδα από το 1938 έως σήμερα. Το έτος 2016 η συνολική έκταση (χερσαία και θαλάσσια) των χαρακτηρισμένων ως εθνικά προστατευόμενων περιοχών ανερχόταν σε 26.158 km^2, με τη χρήση του άνθρακα να ευθύνεται για το 91% αυτού του ελλείμματος[33].

Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι η Εθνική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα και το υπάρχον σχέδιο δράσης αποτελούν τα βασικά εργαλεία διαχείρισης της βιοποικιλότητας[34]. Επιπλέον, το 2019 διαμορφώθηκε η Εθνική Στρατηγική για τα Δάση με ορίζοντα το 2038.

Αν και ακόμη είναι εξαιρετικά πρόωρο να υπάρξουν έστω και υποθέσεις για την εφαρμογή της, θα πρέπει να αναφερθεί ότι τον Δεκέμβριο του 2019 ανακοινώθηκε από την ΕΕ η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal), η οποία αναμένεται να επηρεάσει πανευρωπαϊκά τις εξελίξεις αναφορικά με τη μετάβαση σε μια Ευρώπη με μηδενικές εκπομπές έως το 2050, καθώς και τις υφιστάμενες πολιτικές στην κατεύθυνση αυτή[35].

[33] Πηγή: Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, 2020

[34] Τα παραπάνω θεσμοθετήθηκαν με το ΦΕΚ 2383 Β'/08/09/2014: «Έγκριση Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα για τα έτη 2014-2029 και Σχεδίου Δράσης πενταετούς διάρκειας».

[35] Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "The European Green Deal" https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_el

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ
Ζαλοκώστα 8, 106 71 Αθήνα,
+30 210 364 7912
info@enainstitute.org

www.enainstitute.org